

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่น
ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล :
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอก
ฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

โดย ดร. คัทลียา จีระประเสริฐกุล

ตุลาคม 2553

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

**โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่น
ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล :
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอก
ฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร**

**โดย ดร. คัทลียา จิระประเสริฐกุล
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**

**สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา
และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย**

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกอ. และ สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้จะไม่สำเร็จล่วงไปได้หากปราศจากการสนับสนุนของบุคคลและหน่วยงานดังต่อไปนี้ ผู้ทำวิจัยขอขอบพระคุณสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่ให้ทุนสนับสนุนโครงการนี้ ขอขอบพระคุณศาสตราจารย์อริศรี ปาณินท์ เป็นอย่างสูงสำหรับคำแนะนำและกำลังใจที่ดีในฐานะนักวิจัยที่ปรึกษา (Mentor) และครูผู้เป็นตัวอย่างที่ดี ตลอดการทำงานอันยาวนานนี้ และขอขอบพระคุณชาวบ้านบางระจันทุกท่านที่ให้ความเป็นมิตร ความเอ็นดู และให้การสนับสนุนข้อมูลในการทำวิจัยตลอดระยะเวลา 9 ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่ผู้วิจัยยังเรียนปริญญาเอกอยู่

นอกจากนี้ ขอขอบคุณนิสิตคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สำหรับการทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม ขอขอบคุณนางสาวพรนภา นาวสาวปนัดดา เยาวยัง และนางสาวประภัสรา นาคะ มาณีนีด้วย และขอขอบคุณคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานวิจัยชิ้นนี้

แม้งานวิจัยนี้จะใช้เวลายาวนาน เนื่องจากผู้วิจัยมีอุปสรรคทางร่างกายในระหว่างการตั้งครรภ์ทั้ง 2 ครั้ง แต่ในที่สุด ก็สามารถทำจนแล้วเสร็จ ทั้งนี้ ก็ด้วยแรงสนับสนุนจากครอบครัว ซึ่งประกอบด้วยคุณแม่ สามี และลูกที่น่ารักทั้ง 2 คน ขอขอบคุณทุกคนที่คอยเป็นกำลังใจและอยู่เคียงข้างตลอดการทำงานชิ้นนี้ ขอขอบคุณค่ะ

ดร.คัทลียา จิรประเสริฐกุล

ตุลาคม 2553

บทคัดย่อ

รหัสโครงการ MRG4980162
ชื่อโครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและ
ปริมณฑล: ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่ง
ตะวันตกของกรุงเทพมหานคร
นักวิจัย ดร. คัทลียา จิระประเสริฐกุล
E-mail Address : archcyn@ku.ac.th
นักวิจัยที่ปรึกษา ศ. อรศิริ ปาณินท์
ระยะเวลาโครงการ มิถุนายน 2549 ถึง ตุลาคม 2553

จากการสังเกตทิศทางการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ในช่วงระยะเวลาประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา ที่ภาพของปากคอนกรีตและวิถีคนเมืองได้ค่อย ๆ กลืนกินภาพของบ้านสวนริมคลองและวิถีชีวิตคนไทยดั้งเดิมที่ผูกพันกับสายน้ำ ทำให้เราอาจกล่าวได้ว่า กรุงเทพมหานครกำลังมีแนวโน้มการพัฒนาไปสู่การเป็น “เมืองไร้ที่” (A city of nowhere)

กรณีการตัดถนนนครอินทร์พาดผ่านชุมชนท้องถิ่น เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นถึงผลต่อเนื่องจากการกระทำโดยภาครัฐ ซึ่งเป็นการจุดชนวนให้เกิดกระบวนการการผลิตซ้ำของ “วงจรการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืน” งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการตัดถนนนครอินทร์ในรอบด้าน เพื่อนำมาคาดการณ์ทิศทางและแนวโน้มการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครในอนาคต

งานวิจัยประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ การสำรวจภาพกว้างของพื้นที่ริม 2 ฝั่งถนน และการศึกษาพื้นที่เฉพาะหมู่บ้านบางรวนก ตำบลบางขุนกอง จังหวัดนนทบุรี ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ ได้แก่ การรวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้อง การสังเกตการณ์ และการสัมภาษณ์ โดยทำการวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการบันทึกแผนที่ (Mapping analysis) และการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์อย่างละเอียด (Content analysis)

การจากเปรียบเทียบผลการสำรวจในปีพ.ศ.2545 กับปัจจุบัน จะพบว่า การตัดถนนนครอินทร์มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพอย่างรวดเร็วมาก ซึ่งส่งผลเป็นวงจรลูกโซ่ต่อการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม ระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย และระบบสังคมและวัฒนธรรม แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่พบเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับผลการศึกษาของงานวิจัยที่ผ่านมา กล่าวคือ กรุงเทพมหานครกำลังมุ่งพัฒนาไปสู่ความเป็นเมืองที่มีความแตกต่าง หลากหลาย สังคมมีความเป็นปัจเจกสูง และชุมชนมีการกระจายตัวกันมากขึ้น

นอกจากนี้ คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อยู่ของไทย 3 ประเด็นได้ถูกนำมาวิพากษ์ โดยพบว่า คลองถูกลดบทบาทความสำคัญ ในขณะที่คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยกยังคงหลงเหลือในมิติทางกายภาพ พฤติกรรมทางสังคม และการรับรู้ ส่วนการ

ก่อร่างสร้างชุมชนพบว่ายังมีการรวมกลุ่มเหนียวแน่นในหมู่ชาวคลองเดิม แยกตัวออกจากกลุ่มหมู่บ้านจัดสรรที่เป็นระบบสังคมคนเมืองแบบปัจเจก ทั้งนี้ ผู้วิจัยค้นพบว่า สิ่งที่ยังคงเป็นอัตลักษณ์ของบ้านบางรวนุกที่เด่นชัดกลับไม่ใช่สภาพทางกายภาพของบ้านสวนริมคลองอีกต่อไป หากแต่เป็นระบบสังคมแบบเครือญาติ และความเข้มแข็งของระบบชุมชนที่ยังสามารถจรรโลงไว้ได้ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงนี้

การอ่านการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ผ่านกรณีศึกษาหนึ่งๆ ในช่วงระยะเวลาที่ต่อเนื่องนั้น เป็นกระบวนการที่นักออกแบบและวางผังชุมชนควรให้ความสำคัญ งานวิจัยนี้จะช่วยย้ำเน้นความสำคัญในเรื่องการศึกษาพื้นที่ใด ๆ อย่างรอบด้านและต่อเนื่อง โดยองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาจะเป็นฐานของความเข้าใจถึงพื้นที่นั้นๆ อย่างถ่องแท้

คำหลัก บ้านสวนริมคลอง ถนนนครอินทร์ บ้านบางรวนุก ชุมชนท้องถิ่น,
การเปลี่ยนแปลง

Abstract

Project Code : MRG4980162
Project Title : The transformations of Bangkok's indigenous landscapes: The impacts from the constructions of the Outer Ring Road System on the West of Bangkok
Investigator : Dr. Cuttaleeya Jiraporasertkun
E-mail Address : archcyn@ku.ac.th
Project Period : June 2006 – October 2010

Over the past 40 years, the scenes of concrete buildings and urban life have invaded the typical scenes of '*ban suan rim khlong*' (house along waterway in orchards) and life along water. Such evidences indicated that Bangkok might possibly turning to be 'a city of nowhere'.

Nakhon Inn Road, a 60-metre wide highway completed in 2003, was chosen as a case study representing impacts from the development in Bangkok's urban fringe. This paper focuses on the transformations of areas alongside this road which have been massively changed over seven years (from 2002 to 2009).

The research comprises two scales, consisting of the macro scale of settlements alongside Nakhon Inn Road and the micro scale of settlements in Bangraonok village, Nonthaburi. Various methods and techniques have been used such as observation, in-depth interview, mapping analysis and content analysis of people's accounts.

In comparison to the study 7 years ago, it is found that the road construction has highly impacts to the rapid and dramatic physical changes, consequent to changes in ecological, economics and social systems. Similar to the previous study in other parts of Bangkok, it is found that the study has changed towards diversification, fragmentation while people are becoming highly individualistic.

Besides, the three notions of Thai space and place have also been discussed. The research indicated that *khlong* is becoming less significant to local people whereas the quality of unboundedness has been somewhat survived in terms of physical, social behavior and human perception. Lastly for the re-formation of community, it is found that local people still maintain strong relationships in contrast to residences in housing estates that live separately. This research has discovered that the real identity of Ban Bangraonok today is no longer portrayed via the physical environment of *ban suan rim*

khlong. Instead, it is subsisted in the social intimacy among close relatives and strong relationships within the community that have still been survived among these dramatic changes.

Finally, the method of reading changes through time is a useful tool for designers and community planners. It is with hope that the outcome from this research could provide grounds for the process of understanding place authentically.

Keywords: *Ban suan rim khlong*, Nakhon Inn Road, *Ban Bangraonok*,
Local community, Transformation

สารบัญ

บทที่ 1	บทนำ	
1.1	ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย	1-2
1.2	วัตถุประสงค์ของโครงการ	1-3
1.3	ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	1-3
1.4	โครงสร้างของงานวิจัย	1-4
บทที่ 2	กรุงเทพมหานครกับการพัฒนาอย่าง (ไม่) ยั่งยืน	
2.1	แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน	2-1
2.2	วัฒนธรรมชุมชนกับความยั่งยืนในสังคมไทย	2-2
2.3	กรุงเทพฯกับการพัฒนาอย่าง(ไม่)ยั่งยืน	2-3
2.4	ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร	2-6
2.5	การทบทวนการอ่านและแปลความหมายถิ่นที่อย่างไทย	2-9
บทที่ 3	การออกแบบงานวิจัย	
3.1	กลยุทธ์ในการวิจัย	3-1
3.2	พื้นที่ศึกษา	3-2
3.3	ขอบเขตของการวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย	3-3
3.4	วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล	3-5
3.5	อุปสรรคและข้อจำกัดในการศึกษา	3-6
บทที่ 4	พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ของพื้นที่ 2 ฝ่ายริมถนนนครอินทร์	
4.1	พัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่	4-1
4.2	การเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม	4-10
4.3	การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย	4-15
4.4	การเปลี่ยนแปลงด้านระบบสังคมและวัฒนธรรม	4-18
บทที่ 5	บทวิพากษ์คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและ ถิ่นที่อย่างไทยบนความแปรเปลี่ยน	
5.1	ความสำคัญของคลอง	5-1
5.2	คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก	5-6
5.3	การก่อร่างสร้างชุมชน	5-12

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.1	ผลกระทบของการตัดถนนนครอินทร์	6-1
6.2	การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมชุมชนและอัตลักษณ์ของถิ่นที่	6-2
6.3	ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะ	6-3

บรรณานุกรม	7-1
------------	-----

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก	Output จากโครงการวิจัยที่ได้รับทุนจาก สกอ. และ สกว.	ก-1
ภาคผนวก ข	แบบสัมภาษณ์	ข-1
ภาคผนวก ค	ประมวลแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศของหมู่บ้านบางรวนก
ตั้งแต่ปีพ.ศ.2495 ถึงปีพ.ศ.2544	ค-1

สารบัญภาพ

ภาพที่ 2-1	แผนภาพสามเหลี่ยมแสดงจุดมุ่งหมายสามด้านที่อยู่บนฐานของความขัดแย้ง	2-2
ภาพที่ 3-1	แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษาในภาพกว้าง (ส่วนที่ 1) และพื้นที่เฉพาะ (ส่วน 2)	3-2
ภาพที่ 4-1	ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 18 เมษายน ปีพ.ศ. 2543	4-4
ภาพที่ 4-2	ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 2 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2544	4-4
ภาพที่ 4-3	ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 18 มกราคม ปีพ.ศ. 2545	4-4
ภาพที่ 4-4	ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 13 เมษายน ปีพ.ศ. 2546	4-5
ภาพที่ 4-5	ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 1 ตุลาคม ปีพ.ศ. 2547	4-5
ภาพที่ 4-6	ภาพถ่ายดาวเทียม SPOT5 K/J 262/322 ณ วันที่ 13 ธันวาคม ปีพ.ศ. 2548	4-5
ภาพที่ 4-7	ภาพถ่ายดาวเทียม IKONOS-2 ณ วันที่ 26 มกราคม ปีพ.ศ. 2549	4-6
ภาพที่ 4-8	ภาพถ่ายดาวเทียม SPOT5 K/J 262/322 ณ วันที่ 3 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2550	4-6
ภาพที่ 4-9	ภาพถ่ายดาวเทียม Point of Asia บันทึก ณ วันที่ 26 มีนาคม ปีพ.ศ. 2550 (ปรับปรุงข้อมูลปีพ.ศ.2548)	4-6
ภาพที่ 4-10	แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของอาคารและทางสัญจรในปีพ.ศ. 2545	4-7
ภาพที่ 4-11	แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของอาคารและทางสัญจรในปีพ.ศ. 2550	4-7
ภาพที่ 4-12	แผนที่แสดงถนนที่สร้างใหม่ในช่วงปีพ.ศ. 2545 ถึงปีพ.ศ. 2550	4-8
ภาพที่ 4-13	แผนที่แสดงอาคารที่สร้างใหม่ในช่วงปีพ.ศ. 2545 ถึงปีพ.ศ. 2550	4-8
ภาพที่ 4-14	แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินริมถนนนครอินทร์ ในปีพ.ศ. 2550	4-9
ภาพที่ 4-15	แผนที่แสดงจำนวนชั้นของอาคารริมถนนนครอินทร์ ในปีพ.ศ. 2550	4-9
ภาพที่ 4-16	พื้นที่เกษตรกรรมที่ถูกทิ้งร้างและรอขายริมถนนนครอินทร์	4-10
ภาพที่ 4-17	ภาพชนิดสวนที่ได้รับการดูแลอย่างดีในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย)	4-11
ภาพที่ 4-18	หมู่บ้านจัดสรรสร้างกำแพงสูงริมคลองบางคูเวียง (ซ้าย) และคลองบางราวนก (ขวา)	4-12
ภาพที่ 4-19	แผนที่แสดงระบบคลองสาขา ถนนทางหลวง และถนนท้องถิ่น	4-13
ภาพที่ 4-20	บรรยากาศทางเข้าหมู่บ้านบางราวนกจากถนนนครอินทร์ (ซ้าย)	4-14
ภาพที่ 4-21	คันสวนและร่องน้ำ (ซ้าย) และการถมที่ดินเพื่อสร้างบ้าน (ขวา)	4-14
ภาพที่ 4-22	ภูมิทัศน์สองข้างทางถนนนครอินทร์ที่เต็มไปด้วยป้ายโฆษณาขนาดใหญ่	4-15
ภาพที่ 4-23	บรรยากาศภายนอกและภายในตลาดพระราม 5	4-16
ภาพที่ 4-24	อาคารห้องเช่าสี่ชั้นจุดตัดสูง 4 ชั้นมีกำแพงสูงปิดล้อมมิดชิด	4-17
ภาพที่ 4-25	บรรยากาศงานทอดกฐินที่วัดโพธิ์เอน (8 ตุลาคม 2549)	4-20
ภาพที่ 4-26	บรรยากาศอันเงียบเหงาของหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่ศึกษา	4-21
ภาพที่ 4-27	แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินและอาคารของหมู่บ้านบางราวนก	4-22

ภาพที่ 4-28	แผนที่แสดงโครงข่ายทางสัญจรในหมู่บ้านบางรวนก	4-22
ภาพที่ 4-29	แผนที่แสดงกลุ่มอาคารในหมู่บ้านบางรวนก	4-23
ภาพที่ 4-30	แผนที่แสดงตำแหน่งรั้วในหมู่บ้านบางรวนก	4-23
ภาพที่ 4-31	แผนที่แสดงประเภทของอาคารในหมู่บ้านบางรวนก	4-24
ภาพที่ 4-32	แผนที่แสดงจำนวนชั้นของอาคารในหมู่บ้านบางรวนก	4-24
ภาพที่ 4-33	แผนที่แสดงตำแหน่งของบ้านเช่าในหมู่บ้านบางรวนก	4-25
ภาพที่ 5-1	บรรยากาศของเรือพายขายกับข้าวในปีพ.ศ. 2545 (ซ้ายบน กลางบน) และเรือของชาวบ้านที่มาทำบุญทอดกฐินในปีพ.ศ.2549 (ขวาบน) กับบรรยากาศที่ค่อนข้างเงียบเหงาในคลองบางรวนกในปีพ.ศ.2552 (ล่าง)	5-3
ภาพที่ 5-2	แผนที่แสดงตำแหน่งรั้วในหมู่บ้านบางรวนก	5-7
ภาพที่ 5-3	ถนนท้องถนนที่กว้างเพียง 6 เมตร ไม่กีดขวางความต่อเนื่องของสวนและคลอง	5-8
ภาพที่ 5-4	รั้วแบบโปร่งของลูกหลานชาวคลองที่สร้างใหม่ (ซ้าย) และรั้วแบบทึบของผู้ที่ย้ายมาอยู่ใหม่ (ขวา)	5-8
ภาพที่ 5-5	ทางเข้าโครงการหมู่บ้านลัดดารมย์ Elegance และ Noble Geo	5-9
ภาพที่ 5-6	ชาวบ้านที่มาทำบุญที่วัดโพธิ์เอนและช่วยกันทำกิจกรรมของวัด	5-13
ภาพที่ ค-1	แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศของหมู่บ้านบางรวนก ปีพ.ศ.2495 ถึงปีพ.ศ.2544	ค-2
ภาพที่ ค-2	แผนที่แสดงตำแหน่งของบ้านที่ทำการสัมภาษณ์ในหมู่บ้านบางรวนก ปีพ.ศ.2552	ค-2

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

กรุงเทพฯ ที่ครั้งหนึ่งเคยถูกนิยามให้เป็น “เวนิสตะวันออก” เป็นเมืองน้ำที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพรรณธัญญาหาร และทิวทัศน์ของแม่น้ำอันเขียวชอุ่มสลักรับกับเรือนแพที่เรียงรายไปตามสองฝั่งแม่น้ำ กลายเป็นเพียงมโนภาพแห่งความทรงจำที่ถูกบันทึกไว้ในภาพวาดหรือภาพถ่าย ภาพของกรุงเทพฯ ณ วันนี้ ได้ถูกแทนที่ด้วยอาคารคอนกรีตเรียงรายอยู่สองข้างถนนที่เต็มไปด้วยรถจำนวนมากแข่งกันพ่นควันพิษ แวดล้อมด้วยกลุ่มบ้านจัดสรรที่มีรั้วรอบขอบชิดกับถนนซอยอันเงียบเหงาไร้ชีวิต เรากำลังกล่าวถึงภาพลักษณ์ของเมืองใหญ่ (Mega cities) ที่ถูกระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมชักนำการพัฒนาไปสู่การเป็นเมืองเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ซึ่งจริงแล้ว ภาพของกรุงเทพฯ ในวันนี้ก็ไม่ต่างอะไรจากภาพอีกหลายๆ ภาพของเมืองใหญ่อีกหลายๆ เมืองในโลกใบนี้

ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์อย่างรวดเร็วของพื้นที่สองฟากถนน ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังการตัดถนนสายสำคัญของเมือง เป็น “ปรากฏการณ์ซ้ำ” (A repeated phenomenon) ที่พบเห็นได้บ่อยๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และปริมณฑลรวมไปถึงพื้นที่จังหวัดอื่นๆ ดังเช่น กรณีการก่อสร้างโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกของกรุงเทพฯ ฝั่งตะวันตกซึ่งเพิ่งจะสร้างเสร็จมาเป็นเวลาเพียง 2 ปีเศษเป็นตัวอย่างที่เทียบเคียงให้เห็นได้ว่า ปรากฏการณ์ลูกโซ่ของการที่นายหน้ากว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไร นายทุนประกอบธุรกิจบ้านจัดสรรบริเวณสองข้างถนน และการอพยพย้ายถิ่นฐานของคนชั้นกลางเข้าสู่พื้นที่ในขณะที่ยอดหนี้เริ่มขยายและย้ายออกไปนั้น มีแนวโน้มการเปลี่ยนไปของเมืองที่ “ซ้ำ” กับวิถีในอดีตซึ่งได้เคยเกิดขึ้นกับพื้นที่สองข้างโครงข่ายถนนทางหลวงในอีกหลายๆ พื้นที่

การสังเกตปรากฏการณ์การเคลื่อนตัวของเมืองในลักษณะที่ซ้ำๆ กันนี้ทำให้เกิดคำถามที่ว่า แล้วเสน่ห์ของกรุงเทพฯ ในความทรงจำกว่า 200 ปี ที่เคยหล่อหลอมผู้คนและบ้านเรือนจนก่อเกิดความเป็น “ถิ่นที่” อันมีเอกลักษณ์เฉพาะ (Identity of place) นั้นเล่ายหายไปในไหน? กรุงเทพฯ จะกลายเป็น “เมืองไร้ที่” (A city of nowhere) ในที่สุด ถึงเวลาหรือยังที่เราจะคิดหาหนทางเปลี่ยนแปลงและแก้ไข หรืออย่างน้อยที่สุดบรรเทาผลพวงที่เกิดจากวิกฤตการณ์นี้ให้

ได้มากที่สุด เราในฐานะผู้สร้าง (A place maker) และผู้กำหนดความเป็นไปของสภาพแวดล้อม (An urban and environmental decision maker) ได้เรียนรู้อะไรได้บ้างจากบทเรียนที่กำลังเกิดขึ้นกับเมืองอันเป็นที่รักของเรา

1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการ

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยที่ต่อยอดจากวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาเอกของผู้วิจัย เรื่อง “การอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร: การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและคุณค่าความหมายของถิ่นที่” ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีความต้องการที่จะนำองค์ความรู้ เรื่องวิธีการอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์ไทยมาประยุกต์ใช้กับการศึกษา (อ่าน) ปัญหาการพัฒนาเมืองจากสภาพแวดล้อมจริงในกรุงเทพฯ เพื่อค้นหาแนวทางการพัฒนาและฟื้นฟูชุมชนท้องถิ่นที่สามารถนำไปสู่ความยั่งยืนให้กับวัฒนธรรมและสังคมไทยอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยมีจุดประสงค์ในการศึกษาในรายละเอียด ดังนี้

- 1.2.1 เพื่อศึกษาผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล ทั้งในด้านนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม ด้านสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งด้านเศรษฐกิจและการเมืองของพื้นที่ ที่จะนำไปสู่การคาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตของชุมชนที่ศึกษา หรือ ชุมชนอื่นๆ ที่อยู่ภายใต้สถานการณ์เช่นเดียวกัน
- 1.2.2 เพื่อทำความเข้าใจวิถีการแปรเปลี่ยนของวัฒนธรรมชุมชนที่มีผลต่อความเข้าใจเรื่องอัตลักษณ์ของถิ่นที่ รวมถึงผลเกี่ยวเนื่องจากปัจจัยแวดล้อมอื่นๆ เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนในรอบด้าน

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.3.1 ได้ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ของหมู่บ้านบางรวนภายหลังการตัดถนนโครงข่ายวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกในมิติต่างๆ ซึ่งเป็นตัวอย่างที่สามารถเทียบเคียงได้กับหมู่บ้านท้องถิ่นบริเวณชายขอบกรุงเทพฯ อื่นๆ ที่ถูกผลกระทบเช่นเดียวกัน

1.3.2 สามารถคาดการณ์แนวโน้มการพัฒนาของเมืองกรุงเทพฯ และผลที่เกิดขึ้นจากการตัดถนนผ่านชุมชนท้องถิ่น เพื่อนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางฟื้นฟูและอนุรักษ์ชุมชนเพื่อควมมีเอกลักษณ์และความยั่งยืนต่อไป

1.3.3 การอ่านการเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ผ่านกรณีศึกษาหนึ่ง ๆ ในช่วงระยะเวลาที่ต่อเนื่องนั้น เป็นกระบวนการที่นักออกแบบและวางผังชุมชนควรให้ความสำคัญ งานวิจัยนี้จะช่วยย้ำเน้นความสำคัญในเรื่องการศึกษาพื้นที่ใด ๆ อย่างรอบด้านและต่อเนื่อง โดยองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาจะเป็นฐานของความเข้าใจถึงพื้นที่นั้น ๆ อย่างถ่องแท้

1.4 โครงสร้างของงานวิจัย

รายงานวิจัยนี้ประกอบด้วย 6 บท มีรายละเอียดโดยสังเขปดังนี้

บทที่ 1 (บทนำ) เป็นการกำหนดวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่จะมุ่งศึกษาผลกระทบจากการตัดถนนต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์

บทที่ 2 (กรุงเทพมหานครกับการพัฒนาอย่าง(ไม่)ยั่งยืน) เป็นการปูพื้นฐานทฤษฎีและแนวคิดในวงวิชาการเกี่ยวกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน และการต่อยอดงานวิจัยของผู้วิจัยที่ผ่านมาในเรื่องการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร

บทที่ 3 (การออกแบบงานวิจัย) ประกอบด้วยรายละเอียดที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบระเบียบวิธีวิจัยและการวางแผนการออกภาคสนามเพื่อเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ผลการศึกษา

บทที่ 4 (พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพื้นที่ 2 ฝั่งริมถนนนครินทร์) เป็นการนำเสนอพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพื้นที่ศึกษาใน 4 ด้าน ประกอบด้วย ด้านกายภาพ ด้านนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม ด้านเศรษฐกิจและการค้าขาย และด้านสังคมและวัฒนธรรม

บทที่ 5 (บทวิพากษ์คุณลักษณะพิเศษของที่ว่างและถิ่นที่อยู่ของไทยบนความแปรเปลี่ยน) ผู้วิจัยได้นำผลการศึกษาในบทที่ 4 มาสังเคราะห์และเปรียบเทียบกับผลการศึกษาของงานวิจัยที่ผ่านมาในปีพ.ศ.2545 ใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ ความสำคัญของคลอง คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก และ การก่อร่างสร้างชุมชน

บทสุดท้ายคือบทที่ 6 (บทสรุปและข้อเสนอแนะ) เป็นการสรุปแนวโน้มและทิศทางการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร และข้อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาและกำหนดทิศทางการพัฒนาชุมชนสู่ความยั่งยืนในอนาคต

บทที่ 2

กรุงเทพมหานครกับการพัฒนาอย่าง (ไม่) ยั่งยืน

2.1 แนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน (A model for sustainable development)

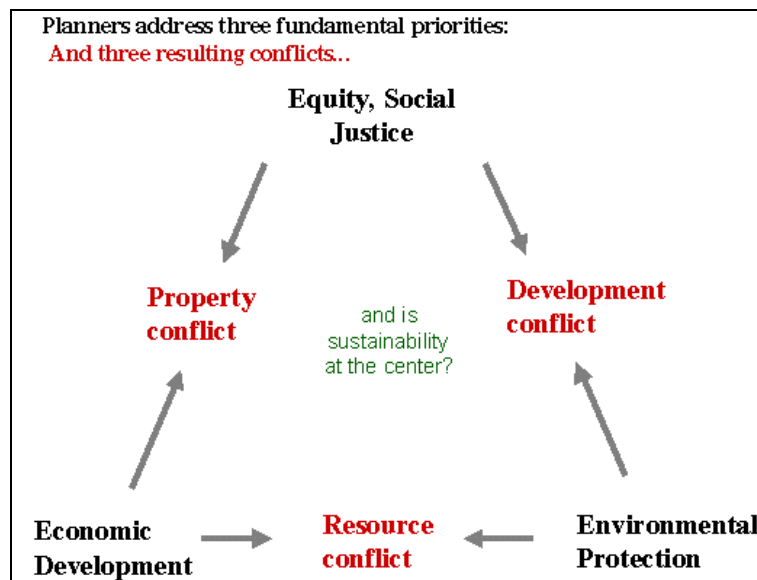
“In short, the planner must reconcile not two, but at least three
conflicting interests: to “grow” the economy, distribute this growth
fairly, and in the process not degrade the ecosystem...”

(Campbell, 1996, p.297)

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาและค้นหาแนวทางการพัฒนาชุมชนเพื่อสร้างความยั่งยืนให้กับเมือง
กรุงเทพฯ ซึ่งกำลังมีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร้การควบคุมที่มีประสิทธิภาพอยู่ในขณะนี้
(Payakwichaen, 1981) หากจะกล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) คงหนี
ไม่พ้นการอ้างอิงถึงแนวคิดของ Campbell ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการสร้างรากฐานแนวคิดเรื่องการ
วางแผนและพัฒนาอย่างยั่งยืนแบบองค์รวม อันประกอบด้วย 3 ปัจจัยหลัก ได้แก่ ปัจจัยทาง
นิเวศวิทยาสภาพแวดล้อม (Ecological sustainability) เศรษฐกิจ (Economic sustainability)
และสังคมและวัฒนธรรม (Cultural sustainability) (Campbell, 1996, p.297) อนึ่ง รูปแบบ
ความคิดของ Campbell นี้เป็นหลักการที่ถูกนำไปประยุกต์ใช้กันอย่างแพร่หลายในหมู่นักพัฒนา
และนักสร้างสรรค์สภาพแวดล้อม ดังนั้น ผู้เขียนจึงขอประยุกต์ใช้โมเดลความคิดเรื่องการพัฒนา
แบบยั่งยืนนี้กับการ “อ่าน” ปรากฏการณ์การเคลื่อนตัวของเมืองกรุงเทพฯ เพื่อเป็นเครื่องบ่งชี้
ทิศทางการพัฒนาของเมืองในปัจจุบัน

Ross King (2000, pp.91-93) ได้ใช้หลักเดียวกันนี้ในการอธิบายการพัฒนาเมือง มี
ใจความว่า การสร้างสมดุลย์ของระบบนิเวศน์เมืองที่มีความสัมพันธ์สอดคล้องกันของ
องค์ประกอบในธรรมชาติ หรือที่ Ian McHarg (1971, c1969 c1969 c1969) เรียกว่า
Ecological system กับการถ่วงดุลย์กันของปริมาณการผลิตกับความต้องการของผู้บริโภค ซึ่ง
อยู่ภายใต้กระบวนการแสวงหาประโยชน์ในเชิงธุรกิจ ประกอบกับการรักษาความมีเอกลักษณ์
ของถิ่นที่ที่เกิดจากการสั่งสมประวัติศาสตร์อันยาวนานและต่อเนื่องนั้น เป็น 3 เป้าหมายหลักที่

นักวางแผนและพัฒนาเมืองต่างล้วนต้องการที่จะพัฒนาเมืองไปในทิศทางนี้ นอกจากนี้ King ยังได้ย้ำเน้นความสำคัญในการค้นหาแนวทางการรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของพื้นที่หรือวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นการทวนกระแสของการเปลี่ยนแปลงในยุคแห่งความหลากหลายของสังคมทางวัฒนธรรมและเชื้อชาติเช่นนี้

ภาพที่ 2-1 แผนภาพสามเหลี่ยมแสดงจุดมุ่งหมายสามด้านที่อยู่บนฐานของความขัดแย้ง ซึ่งเป็นหลักแนวคิดพื้นฐานในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Campbell, 1996)

2.2 วัฒนธรรมชุมชนกับความยั่งยืนในสังคมไทย (Community culture and the sustainability in Thai society)

“ทางเลือกสังคมไทย คำตอบอยู่ที่ชุมชน” (Nartsupha, 1991, p.153)

แนวคิดเรื่องวัฒนธรรมชุมชนโดยฉัตรทิพย์ นาถสุภา ซึ่งได้รับอิทธิพลจากบาทหลวง นิพนธ์ เทียนนิหารที่กล่าวไว้ว่า “วัฒนธรรมชุมชนเป็นพลังผลักดันการพัฒนาชุมชนที่สำคัญที่สุด” (Nartsupha, 1991, p.173) นั้น มีผลต่อมุมมองในการพัฒนาสังคมและชุมชนท้องถิ่นในงานวิจัยนี้เป็นอย่างมาก เขาได้สรุปว่า “ชุมชนมีความยั่งยืนเพราะชุมชนมีกลไกการผลิตซ้ำ (Reproduction) ทางวัฒนธรรม ซึ่งแม้ว่าจะมีปัจจัยใหม่เข้ามาแต่สิ่งเดิมก็ยังคงอยู่”

จุดยืนหรือพื้นฐานแนวคิดนี้นั้น มุ่งเน้นการพัฒนาสังคมไปสู่ความกลมกลืน (Harmony) ซึ่งถึงแม้ว่าจะจะเป็นแนวทางที่ขัดแย้งกับแนวโน้มการพัฒนาของกรุงเทพฯ และของโลกไปสู่ความหลากหลาย (Diversity) และความไม่แตกต่าง (Indifference) (Canter et al., 1975, p.254) แต่ก็มีจุดประสงค์อันดีที่จะใช้พลังของความสามัคคีนี้ผลักดันให้ชุมชนมีความก้าวหน้าต่อไป ทั้งนี้

การค้นหาเอกลักษณ์ (Community/Place Identity) และสร้างความแข็งแกร่งให้กับวัฒนธรรมในชุมชนนั้นถือเป็นการกิจหลักของการพัฒนาเมืองในยุคpostmodernนี้ โดยอาจกล่าวได้ว่า การดำรงไว้ซึ่งความเป็นถิ่นที่และลักษณะเฉพาะที่สร้างความแตกต่างให้กับท้องถิ่นนั้นๆเป็นการสร้างความยั่งยืนให้กับวัฒนธรรมและสังคมในระยะยาว

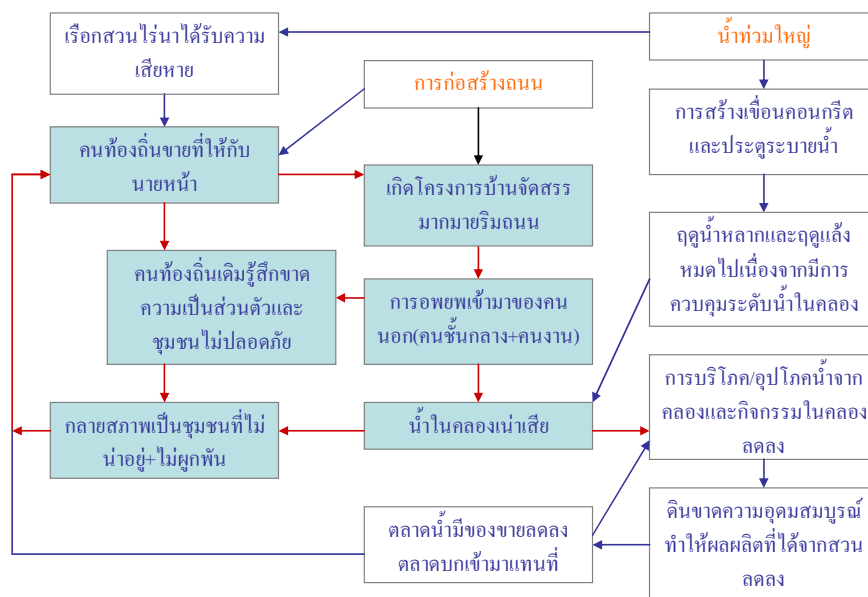
แนวคิดเรื่อง “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” หรือ cultural landscape มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อการศึกษาทำความเข้าใจพื้นที่หนึ่งๆ เนื่องจากการถ่ายทอดเรื่องราวความสัมพันธ์ของมนุษย์และสภาพแวดล้อมภายใต้การหล่อหลอมทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของท้องถิ่นนั้นๆ (Duncan, 1985, p.136; Meinig, 1979a, p.6; 1979b, pp.228-229; Relph, 1976, p.124; Walmsley and Lewis, 1984, p.89) ทั้งนี้ ผู้วิจัยเชื่อว่า รูปแบบการมองเห็นที่ผ่านกระบวนการการก่อเกิดทางสังคมเช่นนี้จะเป็ณกุญแจสำคัญที่จะทำให้หักออกแบบและวางผังมีความเข้าใจท้องถิ่นอย่างแท้จริง นำไปสู่แนวทางการพัฒนาพื้นที่อย่างยั่งยืนที่รัฐและประชาชนต่างมีส่วนร่วมในการกำหนด สามารถเข้าถึงและรับรู้ได้ร่วมกัน

2.3 กรุงเทพฯกับการพัฒนาอย่าง(ไม่)ยั่งยืน (Bangkok and the (un)sustainable development)

จากการประมวลกรอบความรู้จากงานวิชาการและงานวิจัย สรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครในช่วงเวลาประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา มีผลสืบเนื่องมาจาก 2 ปัจจัยหลัก อันได้แก่ 1) ความพยายามในการควบคุมระดับน้ำธรรมชาติและ การหลีกเลี่ยงภัยจากน้ำท่วมด้วยการสร้างเขื่อนและการถมที่ และ2) ค่านิยมการพัฒนาเมืองด้วยการตัดถนนเพื่อนำความเจริญเข้าสู่พื้นที่ (Askew, 1994; 1996; Hinshiranan, 2000; Noparatnaraporn, 2003a; 2003b; Pongsomlee and Ross, 1992; Thadaniti, 1996; Bootsita, 2004; Silapacharanan, 2000) จากภาพที่ 2-2 จะเห็นได้ว่าการตัดถนนที่พาดผ่านพื้นที่เกษตรกรรมและพักอาศัยเดิม และผลที่ตามมาเป็นลูกโซ่นี้ เป็น ปรากฏการณ์ที่พบเห็นได้ทั่วไปในบริเวณพื้นที่ชายขอบของกรุงเทพมหานคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณโดยรอบโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกทั้งฝั่งตะวันตกและตะวันออก ซึ่งเรียกได้ว่าเป็น “วงจรการพัฒนาแบบไร้ความยั่งยืน” ดังที่ได้นำมาวิพากษ์ใน 3 ด้านหลักโดยสังเขปดังนี้

2.3.1 การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม

ผลจากการศึกษาของนักวิจัยหลายท่านเกี่ยวกับปรากฏการณ์การขยายตัวของเมืองและผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม (Askew, 1996; 2002; Noparatnaraporn, 2003a; Thadaniti, 1996; Sornpraphai, 1994; Sriburi, 1981; Wallipodom, 1994) ชี้ให้เห็นว่า การก่อสร้างระบบถนนนั้นมีส่วนให้ระบบโครงข่ายคูคลองธรรมชาติเดิมถูกตัดขาด ซึ่งนอกจากจะเป็นอุปสรรคต่อการคมนาคมขนส่ง

ภาพที่ 2-2 ประมวลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากน้ำท่วมครั้งใหญ่และการตัดโครงข่ายถนนในพื้นที่
ที่มา ได้จากการวิจัยสำรวจของคัทลียา นพรัตน์นราภรณ์ (2002) และการสอบถามชาวบ้านบางราวนก อ.บางกรวย จ.
นนทบุรี ถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่โดยรอบในช่วงเวลา 20 ปีที่ผ่านมา

ของประชาชนท้องถิ่นแล้ว ยังส่งผลต่อการทำลายประสิทธิภาพการไหลเวียนและการระบายน้ำภายในพื้นที่ ก่อให้เกิดปัญหาการเสียดุลยภาพของสภาพแวดล้อมและมลภาวะในคลอง นอกจากนี้ การสร้างประตูระบายน้ำเพื่อควบคุมระดับน้ำธรรมชาติและการสร้างเขื่อนคอนกรีตริมคลองยังเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ปรากฏการณ์น้ำขึ้นน้ำลง การมีฤดูน้ำหลากและฤดูแล้งหมดไปอีกด้วย เป็นผลให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังและเน่าเสียตามมา ซึ่งมีผลต่อเนื่องไปยังปริมาณและคุณภาพของผลผลิตทางการเกษตรที่ลดลงตามอีกด้วย

2.3.2 การเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ

ผลต่อเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมกายภาพดังกล่าวข้างต้น ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมและทัศนคติของผู้อยู่อาศัย(ผู้บริโภค) ซึ่งส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจการค้าขายทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับมหภาค

ตัวอย่าง กรณีวัฒนธรรมประเพณีชาวสวนที่ค่อย ๆ ล่มสลายไปท่ามกลางค่านิยมการสัญจรทางบกที่เพิ่มขึ้นผูกพันกับการเสื่อมโทรมของวิถีชีวิตริมคลองและปริมาณการสัญจรทางน้ำ (Sornpraphai, 1994) ซึ่งไปสัมพันธ์กับรายงานผลความชอบของตลาดน้ำชุมชนท้องถิ่นที่มีแนวโน้มว่าจะค่อย ๆ สูญสลายไปหรือผันแปรไปเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของนักท่องเที่ยว (Topengpat, 2000)

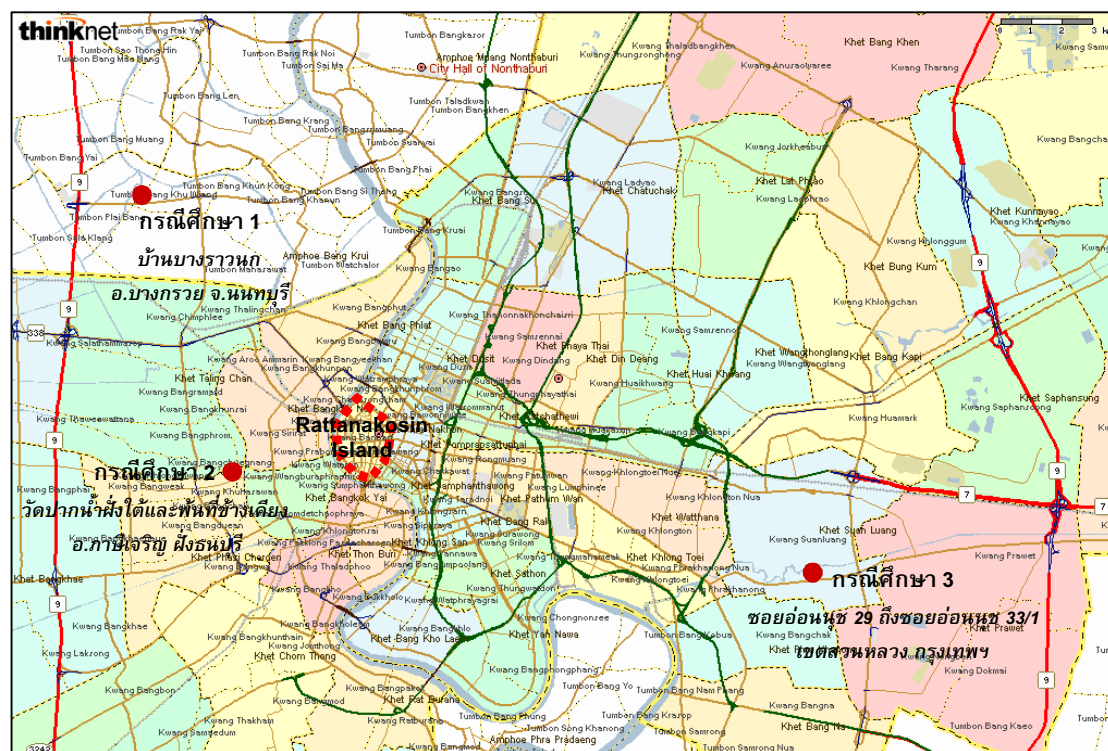
นอกจากนี้ยังมี กรณีการเกิดหมู่บ้านจัดสรรริมสองฝั่งถนนและการย้ายถิ่นฐานของคนชนชั้นกลางเข้าสู่พื้นที่ ซึ่งมักตามมาด้วยการก่อสร้างอาคารพาณิชย์หลากหลายขนาด เช่น ห้างสรรพสินค้า ซูเปอร์มาร์เก็ตแบบขายปลีกและส่ง เช่น ท็อปส์ โลตัสหรือคาร์ฟูร์ หรือแม้แต่ ร้านค้าปลีกอย่าง 7-11 รวมไปถึง สถานบันเทิงประเภทต่างๆ (Askew, 2002, pp.75-79) ลักษณะการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจของพื้นที่เช่นนี้ ส่งผลกระทบโดยตรงต่อผู้ค้ารายย่อยที่ประกอบการอยู่ภายในพื้นที่มาเป็นระยะเวลานาน ในปัจจุบัน วิธีการจับจ่ายใช้สอยที่ห้างสรรพสินค้าและซูเปอร์มาร์เก็ต หรือตลาดติดแอร์กลายเป็นเรื่องปกติธรรมดาในชีวิตประจำวันของคนเมือง ส่งผลให้ร้านขายของชำ หรือร้านโชห่วย รวมไปถึงผู้ค้าในตลาดไม่ติดแอร์ประเภทต่างๆมีรายได้ที่ลดลงจนต้องปิดกิจการไปในหลายแห่งเนื่องจากไม่สามารถสู้กับกระแสการลงทุนของผู้ประกอบการรายใหญ่ได้

2.3.3 การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมและวัฒนธรรม

คำกล่าวที่ว่า...ลูกหลานชาวเมืองในปัจจุบันเติบโตกันในห้างฯ แทนที่จะเป็นชุมชนละแวกบ้านของเขาเอง...สะท้อนให้เห็นสภาพชีวิตของคนรุ่นใหม่ในปัจจุบันที่ขาดความผูกพันกับถิ่นที่อยู่ของตน สภาพสังคมเป็นแบบไร้ชุมชนและขาดการรวมกลุ่ม แทนที่ผู้คนจะมีเวลาใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนละแวกบ้านดังเช่นวิถีชีวิตแบบเครือญาติในสังคมเกษตรกรรมสมัยก่อนที่การปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านเป็นเรื่องสำคัญของชีวิต แต่กลับต้องเดินทางออกนอกบ้านเพื่อไปทำงาน สังสรรค์สังคม รวมถึงหาความบันเทิงและพักผ่อนหย่อนใจที่ห้างสรรพสินค้าและสถานบันเทิงต่างๆ ด้วยเหตุนี้ อาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่แบบครบวงจรจึงเกิดขึ้นมากมาย (Koanantakool and Askew, 1993)

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสนใจศึกษาว่า กระบวนการผลิตซ้ำของรูปแบบการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืนดังกล่าวนี้ จะก่อให้เกิดผลกระทบต่องานที่ ทั้งในด้านกายภาพ พฤติกรรมการใช้สอยและทัศนคติของผู้อยู่อาศัยอย่างไร และผลดังกล่าวก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ (Image) ของกรุงเทพฯ และเอกลักษณ์ของถิ่นที่ (Identity of place) นั้นๆอย่างไร การศึกษาเจาะลึกถึงผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในรูปแบบดังกล่าว ณ พื้นที่ใด ๆ จึงเป็นสิ่งที่จำเป็น การเรียนรู้จากการกระทำที่ผิดพลาดย่อมเป็นบทเรียนที่ดีที่จะสอนให้เราตัดสินใจเลือกในทางที่เหมาะสม และหลีกเลี่ยงการกระทำที่ผิดพลาดไม่ให้เกิดขึ้นอีกในอนาคต

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโค่นชายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

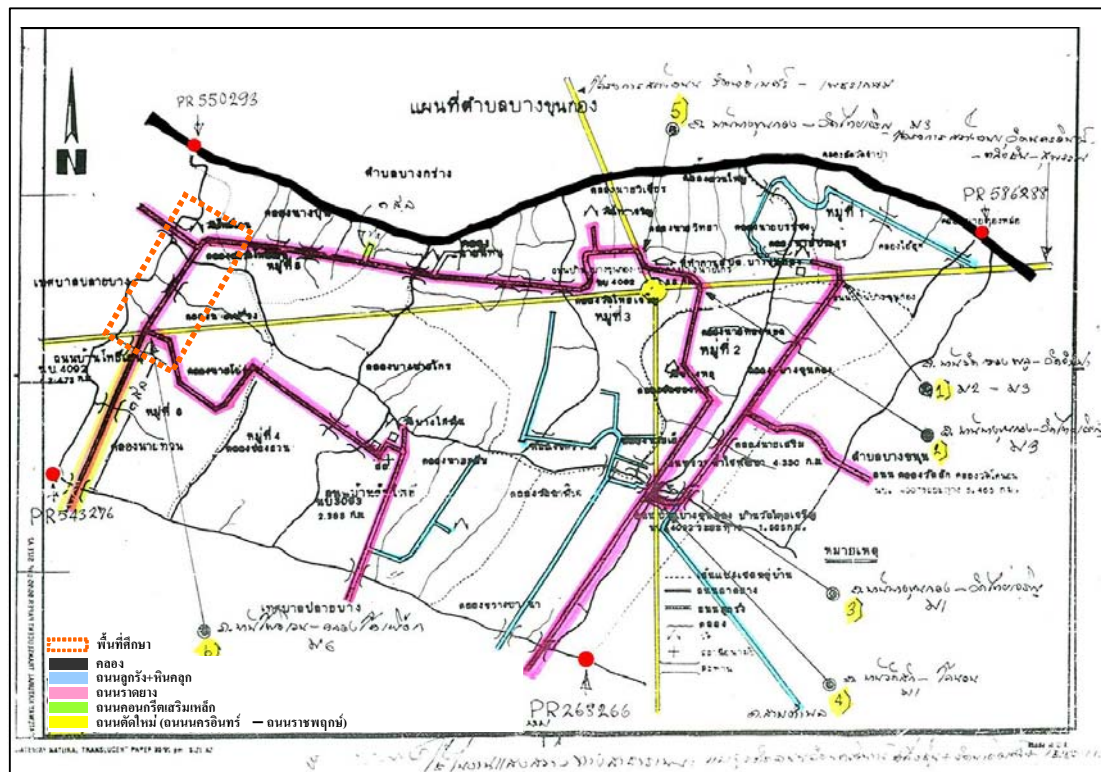

ภาพที่ 2-3 แผนที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลแสดงตำแหน่งพื้นที่ศึกษาทั้ง 3 แห่ง (มาตราส่วน 1:200,000)
ที่มา (Thinknet, 2004)

2.4 ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานคร

งานวิจัยในระดับปริญญาเอกของผู้วิจัยเรื่อง “การอ่านและแปลความหมายภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครในปัจจุบัน: การเปลี่ยนแปลงทัศนคติและคุณค่าความหมายของถิ่นที่” (Noparatnaraporn, 2005a) ได้ศึกษาและทำความเข้าใจปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมของกรุงเทพมหานคร ซึ่งได้มีการพลิกโฉมอย่างรวดเร็วในช่วงระยะเวลาประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา ทั้งนี้ ในการทำความเข้าใจพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่จากอดีตสู่ปัจจุบันนั้น ต้องพึงคำนึงไว้ว่า เราไม่สามารถย้อนเวลาไปทำการศึกษาในอดีตได้ โดยเพียงได้แต่ศึกษาสภาพของพื้นที่และหลักฐานในอดีตที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบัน ดังนั้น ในงานวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยจึงได้เลือกศึกษาปรากฏการณ์ดังกล่าว ผ่านการ “อ่าน” กรณีศึกษา 3 กรณีที่มีพัฒนาการของความเป็นเมือง (Urban invasion) ในระดับที่ต่างกัน (ภาพที่ 2-3) ประกอบด้วย

1. บ้านคลองบางราวนก อ. บางกรวย จ.นนทบุรี เป็นตัวแทนของสภาพแวดล้อม “หมู่บ้านสวนริมคลอง” แบบดั้งเดิม ที่การเกษตรยังคงเป็นอาชีพหลักของคนในหมู่บ้าน สภาพแวดล้อมยังคงความเขียวชอุ่มของพืชพรรณจากสวนเกษตร และชาวบ้านยังคงความสัมพันธ์แบบเครือญาติและผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น

ภาพที่ 2-1 แผนที่แสดงระบบคลองสาขาและถนนทางหลวงและถนนท้องถิ่นภายในบริเวณอำเภอบางกรวย จ.นนทบุรี
ที่มา ปรับปรุงจากแผนที่สำรวจโดยอบต.บางขุนทอง จ.นนทบุรี สำรวจในปีพ.ศ. 2543

2. ชุมชนหลังวัดปากน้ำฝั่งใต้และพื้นที่ข้างเคียง เขตภาษีเจริญ ฝั่งธนบุรี เป็นตัวแทนของสภาพแวดล้อมที่มีการอยู่ร่วมกันของ "ชุมชน" ตั้งแต่เดิมที่อยู่มาเป็นระยะเวลานาน กับ กลุ่มบ้านใน "ที่จัดสรร" และ "หมู่บ้านจัดสรร" ที่ย้ายเข้ามาใหม่ ลักษณะสภาพแวดล้อมที่ต่างกันโดยสิ้นเชิงของทั้ง 2 กลุ่มนี้ ได้ก่อให้เกิดลักษณะพิเศษและความเฉพาะตัวของพื้นที่บริเวณนี้ในภาพรวม
3. ซอยอ่อนนุช 29 ถึง ซอยอ่อนนุช 33/1 เขตสวนหลวง กรุงเทพฯ เป็นตัวแทนของพื้นที่ที่มีความเป็นเมืองสูงสุดใน 3 พื้นที่ศึกษา พื้นที่นี้ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นชุมชนลักษณะใด เนื่องจากการกระจายตัวทางสังคมมีสูงและรากฐานการยึดเหนี่ยวทางสังคมและจิตใจได้สูญสลายไปอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง สภาพพื้นที่ที่เต็มไปด้วยอาคารคอนกรีตและตึกสมัยใหม่ได้กลายเป็นภาพลักษณ์ของพื้นที่ที่ไร้ซึ่งเอกลักษณ์ เพราะหากมองแต่เพียงในด้านกายภาพก็จะพบว่ามีความคล้ายคลึงกับพื้นที่อื่นๆอีกมากมายในกรุงเทพฯปัจจุบัน

หาก "อ่าน" พัฒนาการของกรุงเทพฯผ่านกรณีศึกษาโดยเรียงลำดับจากกรณีที่ 1, 2 และ 3 ตามลำดับ จะพบว่ากรุงเทพฯมีพัฒนาการของความเป็นเมืองในรูปแบบที่ไม่ยั่งยืน ลักษณะ "การผลิตซ้ำ" ดังกล่าวเป็นทิศทางการพัฒนาที่จะนำพากรุงเทพฯไปสู่ความเป็น "เมืองไร้

ที่” หรือ a city of nowhere ในที่สุด ในการนี้ ผู้วิจัยได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะของพื้นที่และถิ่นที่อย่างไทย (Thai spaces and places) แบ่งเป็น 3 ประเด็นหลัก ประกอบด้วย

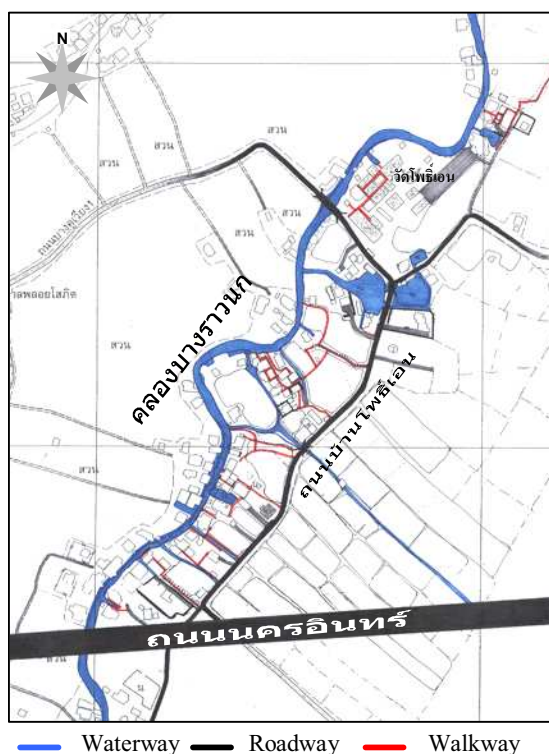
1. ความสำคัญของคลอง (The centrality of *khlong*)
2. คุณลักษณะของการไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก (The unboundedness)
3. การก่อร่างสร้างชุมชน (The community formation)

การศึกษาดังกล่าวชี้ให้เห็นแนวโน้มการเสื่อมโทรมและการลดบทบาทความสำคัญของคลองในวิถีชีวิตประจำวันของคนเมืองกรุง ลักษณะของวิถีชีวิตของคนไทยภาคกลางที่มีความผูกพันกับสายน้ำ ซึ่งนับได้ว่าเป็นเอกลักษณ์ของคนกรุงเทพฯ มาเป็นเวลานาน ได้เสื่อมโทรมลงและค่อยๆ จางหายไปจนเกือบจะหมดสิ้น (Noparatnaraporn, 2003a) และการแปรเปลี่ยนของคุณลักษณะของความสัมพันธ์แบบไร้ซึ่งขอบเขตและการแบ่งแยก จากที่เคยเป็นแบบแผนที่สามารถอธิบายการสอดแทรกของวัฒนธรรมไทยเข้ากับพื้นที่ได้อย่างชัดเจนและครบถ้วนทุกแง่มุม กลายเป็นเพียงคุณลักษณะที่คงเหลืออยู่ในวิถีคิดและพฤติกรรมการใช้สอยพื้นที่ของคนเมืองใหม่เท่านั้น (Noparatnaraporn, 2005b) อีกทั้ง รูปแบบการกระจายตัวทางสังคมและการลดน้อยถอยลงของความเป็นชุมชน (community fragmentation) การขาดซึ่งความผูกพันและแรงยึดเหนี่ยวในชุมชนซึ่งจะนำไปสู่ภาวะการไร้ซึ่งสังคมในที่สุด

หลักฐานเหล่านี้ล้วนบ่งชี้ว่า ความมีเอกลักษณ์ของถิ่นที่ของกรุงเทพฯ ที่เคยปรากฏเห็นอย่างชัดเจนนั้น ได้ลดน้อยถอยลงเป็นลำดับ ความเป็นเมืองที่คืบคลานไปยังพื้นที่ชานเมืองรอบด้านของกรุงเทพฯ เป็นตัวแปรสำคัญที่จุดชนวนให้วงจรการพัฒนาอย่างไม่ยั่งยืนนี้เกิดขึ้น กระบวนการดังกล่าวนอกจากจะเป็นการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของกรุงเทพฯ แล้ว ยังเป็นการกลืนกินและทำลายรากเหง้าทางสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ได้สั่งสมมาเป็นเวลาช้านานอีกด้วย ดังนั้นภาครัฐจึงควรเร่งค้นหาแนวทางที่จะยับยั้งหรือควบคุมการขยายตัวที่ไร้ขีดจำกัดนี้

2.5 การทบทวนการอ่านและแปลความหมายถิ่นที่อย่างไทย ((Re)reading and (re)interpreting Thai place)

กระบวนการอ่าน (Reading) และตีความ (Interpreting) ที่มีผลสืบเนื่องจากปัจจัยทางสังคม วัฒนธรรม และการเมืองนั้น มีผลต่อความเข้าใจในเรื่องอัตลักษณ์ (Identity) และความแท้ (Authenticity) ของถิ่นที่ ผู้วิจัยได้นำเสนอกรอบความคิดในการ “อ่าน” และ “แปลความหมาย” พื้นที่ (space and place) ในมิติต่างๆ อันได้แก่ ด้านกายภาพ พฤติกรรมการใช้สอย และทัศนคติและความเชื่อ โดยกรอบความคิดดังกล่าวนี้ได้มาจากการประมวลผลความรู้ในเรื่องวัฒนธรรมไทยที่มีผลต่อการรับรู้ในเรื่องภูมิทัศน์ผ่านการสังสมทางประวัติศาสตร์และกาลเวลา ทั้งนี้ วิธีการอ่านพื้นที่ดังกล่าวจะได้ถูกนำมาใช้กับงานวิจัยต่อไป

ภาพที่ 2-2 แผนที่แสดงระบบการสัญจรทางบก น้ำ และทางเท้า ในบริเวณบ้านบางราวนก ต.บางขุนกอง อ.บางกรวย จ.นนทบุรี (มาตราส่วน 1:10,000)
ที่มา ปรับปรุงจากแผนที่ของกรมผังเมือง จ.นนทบุรี
สำรวจในปีพ.ศ. 2543

ธรรมชาติของถิ่นที่ (place) นั้นมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กระบวนการที่ก่อให้เกิดถิ่นที่นั้น ประกอบด้วย 2 องค์ประกอบหลัก นั่นก็คือ มนุษย์กับพื้นที่ (human and space) เมื่อองค์ประกอบใดเปลี่ยนแปลงก็จะมีผลให้องค์ประกอบต้องแปรเปลี่ยนเช่นกัน ลักษณะความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันเป็นวงจรเช่นนี้เป็นแนวทางการมอง/อ่านภูมิทัศน์ (landscape) ที่เน้นการทำความเข้าใจกระบวนการที่เกิดขึ้น (constituting processes) ตามกาลเวลา ซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางนิเวศวิทยา สิ่งแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง ดังนั้น การทำความเข้าใจ (อ่าน) พื้นที่ใดพื้นที่หนึ่ง จึงเป็นสิ่งที่หยุดนิ่งไม่ได้ องค์ความรู้ที่ได้จากการอ่านถิ่นที่หนึ่งๆ ย่อมเป็นผลที่เกิดจากปัจจัยแวดล้อมและคุณลักษณะของพื้นที่นั้น ณ เวลานั้นๆ หาได้เป็นคุณค่าของพื้นที่ที่อยู่เหนือกาลเวลาไม่

การศึกษาพื้นที่หนึ่งพื้นที่ใดจึงจำเป็นต้องมีการกระทำเป็นระยะๆ เนื่องจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องมีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม

ในช่วงต้นปี 2545 ซึ่งเป็นเวลาที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาสำรวจกรณีศึกษาที่ 1 – บ้านบางราวนก อ.บางกรวย จ.นนทบุรี นั้น เป็นช่วงเวลาเดียวกันกับการก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณวัดนครอินทร์และถนนต่อเชื่อมสายติวานนท์-เพชรเกษม-รัตนวิเบศน์ ซึ่งการตัดโครงข่ายถนนเชื่อมต่อในโครงการดังกล่าวได้พาดผ่านบริเวณมุมของพื้นที่ศึกษาด้านทิศใต้ (ภาพที่ 2-1 และ ภาพที่ 2-2) ถนนดังกล่าวซึ่งมีความกว้างถึง 60 เมตรได้เปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์ของพื้นที่โดยสิ้นเชิง แต่เนื่องจากในขณะนั้นถนนดังกล่าวยังอยู่ในระหว่างก่อสร้างและยังไม่ได้เปิดใช้ สภาพแวดล้อมของพื้นที่ศึกษาโดยรอบจึงยังรายล้อมด้วยพื้นที่สีเขียวของเรือสวนไร่นาซึ่งเคยมีอยู่มาแต่เดิม ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์เจาะลึกถึงทัศนคติเรื่อง การเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านพบว่า ชาวบ้านตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่ย่อมต้องมีขึ้นในอนาคต แต่ยังไม่สามารถคาดการณ์ถึงผลที่จะตามมาภายหลังการเกิดของถนนสายดังกล่าว รวมทั้งผลกระทบต่อคนและท้องถิ่นที่จะมีขึ้นต่อไปได้

ขณะนี้โครงการก่อสร้างโครงข่ายถนนดังกล่าวได้แล้วเสร็จและเปิดใช้มาตั้งแต่ปี 2546 จึงเป็นที่น่าสนใจติดตามศึกษาต่อว่า ภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมโดยรอบ เช่นนี้ 1) คุณลักษณะและความเป็นเอกลักษณ์อย่างชัดเจนของท้องที่ดังกล่าวจะแปรเปลี่ยนเป็น เช่นไร 2) ชาวบ้านจะมีการปรับตัวและวิถีชีวิตอย่างไร และ3) ระบบสังคม วัฒนธรรม รวมไปถึง ระบบการเมืองของพื้นที่มีการปรับตัวหรือไม่ มีผลอย่างไรต่อการรับรู้ถึงเอกลักษณ์ของพื้นที่

ทั้งนี้ ผลการสำรวจพื้นที่บ้านบางราวนก (กรณีศึกษาที่ 1) โดยการเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงปี 2545 ถึงปี 2549นี้ จะถูกนำมาเปรียบเทียบกับพื้นที่กรณีศึกษาที่ 2 และ 3 (ดังที่ได้อธิบายในข้างต้น) ที่มีระดับความเป็นเมืองค่อนข้างมาก เพื่อตอบคำถามในเรื่องแนวโน้มการพัฒนาของพื้นที่ภายหลังการตัดถนนว่าจะมีทิศทางไปในทางเดียวกันหรือไม่ หากมีแนวโน้มไปในทิศทางเดียวกันคือมุ่งพัฒนาสู่การเป็นชุมชนที่ไม่ยั่งยืน รัฐจะมีวิธีการจัดการอย่างไรในกระบวนการการพัฒนาเมืองเพื่อที่จะยับยั้งผลเสียที่เราสามารถคาดการณ์ได้ว่าจะเกิดตามมานี้ แต่หากหมู่บ้านนี้ยังคงความเป็นเอกลักษณ์เอาไว้ได้ ก็เป็นที่น่าสนใจค้นหาต่อว่าปัจจัยใดที่ทำให้ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวยังสามารถคงอยู่ได้

บทที่ 3

การออกแบบงานวิจัย

เพื่อให้งานวิจัยบรรลุตามวัตถุประสงค์และตอบคำถามของงานวิจัย ผู้วิจัยจึงได้ออกแบบงานวิจัยโดยคำนึงถึงองค์ประกอบ 5 ส่วนสำคัญ ได้แก่ 1) กลยุทธ์ในการวิจัย 2) พื้นที่ศึกษา 3) ขอบเขตของการวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย 4) วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล 5) อุปกรณ์ที่ใช้ในการวิจัย มีรายละเอียดดังนี้ และ 6) อุปสรรคและข้อจำกัดในการศึกษา มีรายละเอียดดังนี้

3.1 กลยุทธ์ในการวิจัย (Research Strategies)

3.1.1 ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method)

เนื่องจากงานวิจัยชิ้นนี้ให้ความสำคัญกับคุณค่าและความหมายที่สอดแทรกอยู่ในคุณลักษณะพิเศษของถิ่นที่นั้นๆ รวมไปถึงทัศนคติของผู้ที่อาศัย มากกว่าการคำนึงถึงปริมาณหรือค่าตัวเลขที่เป็นตัวแทนของกลุ่มตัวอย่างนั้นๆ ดังนั้นลักษณะระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นวิธีที่เหมาะสมและเลือกใช้

3.1.2 กรณีศึกษา (Case Study)

การศึกษาผลกระทบจากการตัดถนนต่อภูมิทัศน์ของกรุงเทพมหานครและปริมณฑลได้ถูกนำเสนอผ่านกรณีศึกษาของการตัดโครงการถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตก กรณีศึกษานี้เป็นตัวอย่างของการศึกษาปรากฏการณ์ซ้ำที่เกิดขึ้นจากการตัดโครงการขนาดใหญ่ในกรุงเทพมหานคร ผลกระทบที่เกิดจากการพัฒนาเมืองและการเปลี่ยนโฉมภูมิทัศน์ต่อวิถีชีวิตของผู้คนจะเป็นบทเรียนที่ดีให้กับโครงการตัดถนนในเมืองใหญ่อื่นๆได้ต่อไป

3.1.3 การสำรวจภาคสนาม (Field Study)

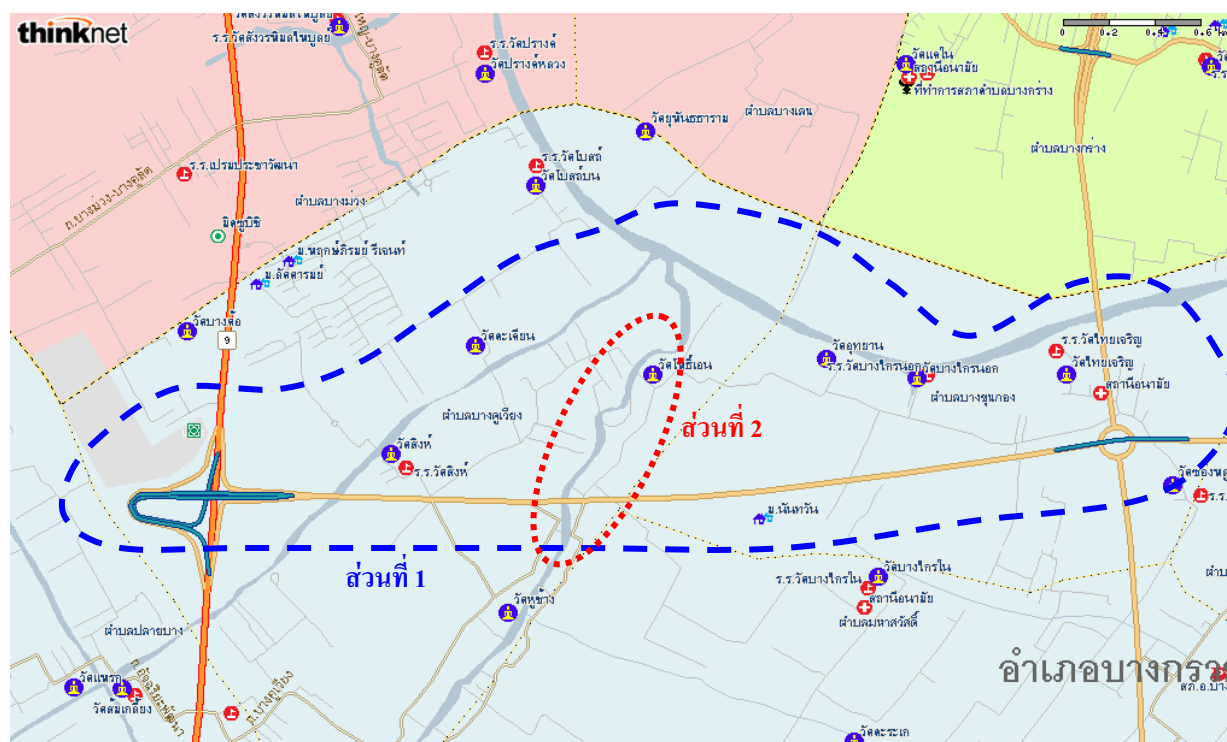
เทคนิคการสำรวจภาคสนามได้ถูกนำมาใช้ในการหาข้อมูลปฐมภูมิด้านกายภาพ พฤติกรรมรวมถึงทัศนคติของผู้อยู่อาศัย เพื่อนำไปเปรียบเทียบกับผล การสำรวจข้อมูลของพื้นที่ในปีพ.ศ. 2545

ทั้งนี้ การสำรวจภาคสนามแบ่งเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงที่ 1) การสำรวจบริเวณพื้นที่สองข้างถนนนครอินทร์ จากแยกถนนราชพฤกษ์ ไปบรรจบที่แยกถนนกาญจนาภิเษก (ภาพที่ 3-1) ในช่วงปีพ.ศ. 2549 ถึงพ.ศ.2550 เพื่อสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ได้แก่ สภาพอาคาร การใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน ลักษณะภูมิทัศน์ริมสองฝั่งถนน รูปแบบการคมนาคมขนส่ง และโครงการบ้านจัดสรรใหม่ (ระบบการจัดสรรที่ดินและรูปแบบบ้าน) และ ช่วงที่ 2) การสำรวจพื้นที่บริเวณโดยรอบของหมู่บ้านบางรวนก ในช่วงปีพ.ศ. 2552 เพื่อสำรวจลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ ได้แก่ สภาพอาคาร การใช้ประโยชน์อาคารและที่ดิน พฤติกรรมการใช้สอยพื้นที่ และสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัย

3.2 พื้นที่ศึกษา (Study Area)

พื้นที่ศึกษาในงานวิจัยนี้มี 2 ระดับ (ภาพที่ 1) ได้แก่

1. พื้นที่ในระดับภาพกว้าง (Macro scale) ได้แก่ พื้นที่สองข้างถนนนครอินทร์ จากแยกถนนราชพฤกษ์ ไปบรรจบที่แยกถนนกาญจนาภิเษก
2. พื้นที่ในระดับเฉพาะ (Micro scale) ได้แก่ บริเวณโดยรอบหมู่บ้านบางรวนก หมู่ที่ 6 ตำบลบางขุนทอง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี

ภาพที่ 3-1 แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ศึกษาในภาพกว้าง (ส่วนที่ 1) และพื้นที่เฉพาะ (ส่วน 2)

ที่มา (Thinknet, 2006)

3.3 ขอบเขตของการวิจัยและวิธีดำเนินการวิจัย (Scope of study and Research Procedures)

งานวิจัยชิ้นนี้ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก มีรายละเอียดดังนี้

ส่วนที่ 1 การศึกษาผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนกับพื้นที่โดยรอบ (Macro scale) (ปีพ.ศ. 2550)

1. การสำรวจข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ในเชิงคุณภาพ (Qualitative research method) ของพื้นที่โดยรอบในภาพกว้าง (ภาพที่ 3-1) ที่ได้รับผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนนครอินทร์ใน 3 ด้านหลัก¹ ประกอบด้วย

1.1. ด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม (Ecological system)

โดยการสำรวจข้อมูลทางกายภาพของพื้นที่โดยรอบในปัจจุบัน ประกอบด้วย จำนวนและรูปแบบสิ่งปลูกสร้าง, ระบบโครงข่ายการสัญจรทั้งทางบก น้ำ และทางเท้า, รูปแบบและลักษณะการใช้ประโยชน์ของที่ว่างประเภทต่างๆ

1.2. ด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย (Economic system)

โดยการสำรวจแหล่งการค้าในท้องที่ และสอบถามผู้ที่เกี่ยวข้องในระบบการซื้อขายดังกล่าว ได้แก่ ผู้ประกอบการรายใหญ่และย่อย และผู้ซื้อในกลุ่มฐานะต่าง ๆ กัน เพื่อทำความเข้าใจรูปแบบกิจกรรมการซื้อขายของที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

1.3. ด้านระบบสังคมและวัฒนธรรม (Socio-cultural system)

โดยการสังเกตการณ์และสอบถามพฤติกรรมและวิถีชีวิตของผู้อยู่อาศัยในกลุ่มต่างๆ เช่น กลุ่มคนท้องถิ่นที่อยู่มาดั้งเดิม กลุ่มคนชั้นกลางที่ย้ายมาใหม่ และ กลุ่มผู้อพยพย้ายถิ่นฐาน เป็นต้น อีกทั้งสังเกตลักษณะการปฏิสัมพันธ์กันของคนในท้องที่ จากการเข้าร่วมกิจกรรมการรวมกลุ่ม, พิธีกรรมทางศาสนา และงานเทศกาลต่างๆ อาทิเช่น งานประจำปีที่วัดทองถิ่น งานสงกรานต์ งานลอยกระทง เป็นต้น

2. การค้นคว้าและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) เพื่อให้เข้าใจถึงสภาพปัญหาที่ได้รับผลกระทบจากปัจจัยทางการเมือง (Politics of space) โดยการศึกษาค้นคว้ารายละเอียดบทบัญญัติ, นโยบาย ทิศทางและแนวโน้มการพัฒนาและสนับสนุนของภาครัฐในระดับภูมิภาค (Regional

¹ องค์ประกอบดังกล่าวอ้างอิงมาจากแนวคิดเรื่องการวางแผนและพัฒนาอย่างยั่งยืนแบบองค์รวมของ Cambell

planning) ที่มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในช่วงระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา

ส่วนที่ 2 การศึกษาผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนต่อหมู่บ้านบางรวนก (Micro scale) (ปีพ.ศ. 2552)

1. การสำรวจข้อมูลเชิงปฐมภูมิ (Primary data) ในเชิงคุณภาพ (Qualitative research method) ของพื้นที่บริเวณหมู่บ้านบางรวนก (ดูแผนที่ประกอบ – ส่วนที่ 2) โดยการทำความเข้าใจกระบวนการและวิถีทางสังคมและสภาพแวดล้อม รวมไปถึงปัจจัยผลกระทบและเงื่อนไข ที่นำไปสู่การดำรงอยู่ การล่มสลาย และการเปลี่ยนแปลงเอกลักษณ์ของถิ่นในด้านต่างๆ ดังนี้
 - ด้านกายภาพ (Physical study) โดยการสำรวจสภาพแวดล้อม กายภาพ อันประกอบไปด้วย มวลอาคาร (built-form) ที่ว่าง (space) และทางสัญจร (spatial structure) ของพื้นที่ที่ทำการศึกษา
 - ด้านพฤติกรรมการใช้สอย (Behavioural study) โดยการสังเกตการณ์และสอบถามพฤติกรรมของชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบกิจกรรมต่างๆ ในชีวิตประจำวัน
 - ด้านทัศนคติและความเชื่อ (Perceptual study) โดยการสัมภาษณ์เดี่ยวแบบเจาะลึก (one-to-one semi-structure interview) กับชาวบ้านในเรื่องมุมมอง ทัศนคติ และความคิดเห็นต่อการดำรงอยู่ และการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านในช่วงระยะเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา
2. การค้นคว้าและศึกษาข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) โดยการศึกษา ค้นคว้าเพิ่มเติม รายละเอียดบทบัญญัติ, นโยบาย ทิศทางและแนวโน้มการพัฒนาและสนับสนุนของภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ศึกษาในระดับท้องถิ่น (local planning & policy) โดยการสอบถามเจ้าหน้าที่รัฐและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น
3. การวิเคราะห์เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในช่วงเวลา 4-5 ปีที่ผ่านมา สังเคราะห์และสรุปสาเหตุ ปัจจัยเงื่อนไขและสาเหตุที่ก่อให้เกิดการดำรงอยู่ การเปลี่ยนแปลง และการล่มสลายของเอกลักษณ์ คุณค่าและความหมายของความเป็น “หมู่บ้านบางรวนก” รวมทั้งวิเคราะห์ผลกระทบอันเนื่องมาจากปัจจัยภายนอก เช่น การกำหนดทิศทางการพัฒนาโดย

ภาครัฐ กระแสการอนุรักษ์พื้นที่สีเขียว และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ในยุคไอที
ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่

อนึ่ง ข้อมูลจากการสำรวจทั้ง 2 ส่วนดังกล่าวจะได้นำมาเปรียบเทียบกับ
ข้อมูลจากการสำรวจที่ได้ทำไว้ในปีพ.ศ. 2545 และผลสรุปการวิจัย เพื่อให้
ทราบถึงการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในทุกๆด้าน และสามารถนำมาอธิบายได้
อย่างเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่อง รวมทั้งเปรียบเทียบสภาพดังกล่าวกับพื้นที่ที่มี
ความเป็นเมืองมากกว่า (กรณีศึกษาที่ 2 และ 3 ในวิทยานิพนธ์ปริญญาเอก)
เพื่อที่จะสามารถคาดการณ์แนวโน้มการพัฒนาของเมืองกรุงเทพฯ ในอนาคตได้
ในการนี้ การนำเสนอผลการสำรวจจะใช้เทคนิคการ mapping analysis,
diagram and table analysis, content analysis ของข้อมูลจากการสัมภาษณ์
และ textual analysis เป็นเครื่องมือในการนำเสนอกลุ่มข้อมูลในมิติต่างๆดังที่
ได้กล่าวข้างต้น

3.4 วิธีการเก็บและรวบรวมข้อมูล (Methods of data collection)

3.4.1 การอ่านและค้นคว้าข้อมูลทุติยภูมิ (Documentation)

การประมวลเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ โครงการการก่อสร้างถนนนครอินทร์
และสะพานพระราม 5 แผนและรายงานการพัฒนาของจังหวัดนนทบุรี และแผนที่
ต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ในช่วงปี 2543 ถึงปัจจุบัน โดยข้อมูล
ดังกล่าวจะถูกนำไปวิเคราะห์และสังเคราะห์ (Textual analysis) เพื่อประกอบการ
อภิปรายและสรุปผลการศึกษาต่อไป

3.4.2 การสังเกตการณ์ (Observation)

เทคนิคในการสำรวจภาคสนาม ประกอบด้วย การสังเกตการณ์ทางกายภาพ
(Physical observation) ทางพฤติกรรมการใช้สอย (Behavioral observation) และ
การเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของสภาพแวดล้อมที่ศึกษา (Participation observation)
เป็นเครื่องมือในการวิจัยทั้งในส่วนที่ 1 และส่วนที่ 2

ข้อมูลจากการสำรวจทางกายภาพได้ถูกบันทึกในรูปแบบแผนที่ด้วย
โปรแกรม ArcView GIS 3.3 และประมวลผลโดยการวิเคราะห์เปรียบเทียบการ
เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก่อนการตัดถนนในปี 2543 และภายหลังการตัดถนนในปี
2550 ทั้งนี้ ข้อมูลต่างๆที่สำรวจมาได้ จะถูกนำมาวิเคราะห์และนำเสนอผลงานโดย

การใช้เทคนิคการบันทึกแผนที่ (Mapping analysis) การทำแผนผังและตาราง (Diagram and table analysis)

3.4.3 การสัมภาษณ์

ข้อมูลเชิงลึกและทัศนคติของผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้านบางรวนก (งานวิจัยส่วนที่ 2) จะได้จากการสำรวจเจาะลึกด้วยการสัมภาษณ์เดี่ยว (One-to-one semi-structured interview) กับชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในพื้นที่จำนวน 15 ครัวเรือน ซึ่งประกอบด้วย ผู้อยู่อาศัยเดิมที่เคยทำการสัมภาษณ์แล้วในปี 2545 และผู้อยู่อาศัยที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์จะถูกบันทึกเสียงและนำมาถอดเทปเพื่อประมวลผลโดยวิธีการวิเคราะห์บทสัมภาษณ์อย่างละเอียด (Content analysis of people's account)

3.5 อุปสรรคและข้อจำกัดในการศึกษา

ระหว่างการทำวิจัย ผู้วิจัยพบอุปสรรคในการหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบริเวณพื้นที่ศึกษา เนื่องจากถนนนครอินทร์เป็นถนนที่เพิ่งจะก่อสร้างเสร็จได้ไม่นาน จึงทำให้ยังไม่มีการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ในบริเวณนี้ นอกจากนี้ ยังพบอุปสรรคในการขอความอนุเคราะห์แผนที่จากหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการก่อสร้างถนน เนื่องจากทางหน่วยงานต่างๆ เกรงว่าผลของการศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อาจส่งผลกระทบต่อหน่วยงานและการดำเนินงานในช่วงที่ผ่านมา

จากอุปสรรคดังกล่าว ประกอบกับความต้องการในการจัดทำฐานข้อมูลแผนที่ GIS ให้ทันสมัยและถูกต้องตามความเป็นจริง นักวิจัยจึงตัดสินใจปรับปรุงฐานข้อมูลโดยการเขียนแผนที่ขึ้นมาด้วยตนเอง โดยอ้างอิงจากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมที่หาได้ ผลดังกล่าวทำให้การทำงานวิจัยล่าช้ากว่าแผนที่กำหนดไว้ นอกเหนือจากเหตุผลส่วนตัวทางด้านสุขภาพของผู้วิจัย

นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังพบอุปสรรคในการเข้าสำรวจพื้นที่ในหมู่บ้านจัดสรรซึ่งมีระบบการรักษาความปลอดภัยที่หนาแน่น ทำให้ไม่สามารถเข้าไปสอบถามผู้อยู่อาศัยในบ้านได้ นักวิจัยจึงได้ปรับเปลี่ยนวิธีสังเกตการณ์และการพูดคุยกับเจ้าหน้าที่โครงการแทนการสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัย

บทที่ 4

พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ของพื้นที่ 2 ฟังริมถนนนครอินทร์

เนื้อหาในบทที่ 4 นี้เป็นการรายงานผลการสำรวจภาคสนามของพื้นที่ศึกษาในภาพกว้าง (Macro scale) ซึ่งได้ทำการศึกษาในปีพ.ศ. 2550 และการสำรวจภาคสนามของพื้นที่ศึกษาเฉพาะในหมู่บ้านบางรวกในปีพ.ศ. 2552 ทั้งนี้ ได้แบ่งการนำเสนอพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของพื้นที่ 2 ฟังริมถนนนครอินทร์และหมู่บ้านบางรวกออกเป็น 4 ด้านหลัก ประกอบด้วย 1) พัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ 2) การเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม 3) การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย และ 4) การเปลี่ยนแปลงด้านระบบสังคมและวัฒนธรรม มีรายละเอียดดังนี้

4.1 พัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ (Transformation of settlements)

จากการศึกษาพัฒนาการของพื้นที่ในภาพกว้าง (Macro scale) ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2495 ซึ่งเป็นปีที่มีการจัดทำแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศเป็นครั้งแรก จนถึงปีพ.ศ.2550 สามารถแบ่งพัฒนาการการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพของพื้นที่ได้เป็น 3 ช่วง ดังนี้

4.1.1 ช่วงที่ 1 ก่อนปีพ.ศ.2530 – ยุคดั้งเดิมของบ้านสวนริมคลอง

จากหลักฐานแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ จะพบรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของวัดและบ้านเรือน (ที่บ้าน – Living Space) ซึ่งมีลักษณะเป็นแนวยาวขนานกับสายน้ำ (Linear Settlement) ได้อย่างชัดเจน โดยพื้นที่ที่ถัดมาจากอาคารบ้านเรือนจะเป็นพื้นที่เกษตรกรรม (Working Space) มีลักษณะภูมิฐานเป็นร่องสวนสลับกับร่องน้ำ มีบ้านเรือนที่ตั้งกระจายอยู่กลางสวนเพียงเล็กน้อยเท่านั้น พัฒนาการตั้งถิ่นฐานในช่วงนี้ที่สามารถสังเกตเห็นได้นั้นมีเพียงเล็กน้อย คือ มีการขยายตัวของบ้านเรือนบริเวณริมสองฝั่งคลองซึ่งมีความหนาแน่นขึ้นเป็นลำดับ ในขณะที่พื้นที่เกษตรกรรมยังคงความอุดมสมบูรณ์อย่างต่อเนื่อง

4.1.2 ช่วงที่ 2 ปีพ.ศ.2530 ถึงปีพ.ศ.2545 – ยุคก่อร่างสร้างโครงข่ายถนนและสะพาน

ในช่วงนี้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญได้แก่ การตัดถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตก เพื่อเชื่อมเขตตลิ่งชันและอำเภอบางบัวทองของจังหวัดนนทบุรีเข้าด้วยกัน (ภายหลังเรียกว่า ถนนกาญจนาภิเษก) ถนนนี้มีความกว้างเขตทางถึง 70 เมตร 12 ช่องทาง ผลจากการตัดถนนในครั้งนี้ ทำให้พื้นที่ฝั่งตะวันตกของกลุ่มแม่น้ำบางกอกน้อยถูกแบ่งเป็น 2 ฝั่ง นอกจากนี้ยังพบโครงการหมู่บ้านจัดสรรและอาคารพาณิชย์ขนาดใหญ่ขึ้นริมถนนหลักและถนนซอยซึ่งเชื่อมต่อไปยังถนนวงแหวนมากมาย ดังจะเห็นได้จากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมในปีพ.ศ.2544 และ พ.ศ.2545

ในช่วงปีพ.ศ.2542 ถึงปีพ.ศ.2546 นี้เองที่เป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญ เนื่องจากการก่อสร้างสะพานพระราม 5 (ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยา) และถนนเชื่อมต่อขึ้น – สะพานพระราม 5 เริ่มก่อสร้างเมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2542 แล้วเสร็จในเดือนเมษายนปี พ.ศ.2545 ส่วนการก่อสร้างถนนเชื่อมต่อแนวเหนือ-ใต้ (ถนนราชพฤกษ์) แนวตะวันออก-ตะวันตก (ถนนนครินทร์) เริ่มก่อสร้างในเดือนเมษายน พ.ศ.2544 แล้วเสร็จในปลายปี พ.ศ.2546 ถนนนครินทร์นี้มีความกว้างเขตทางถึง 60 เมตร 10 ช่องทางจราจร

ในช่วง 4 ปีหลังนี้เองที่เกิดการขายที่ดินเก็งกำไรจำนวนมาก โดยนายหน้าจะกว้านหาที่ดินริมถนนสายใหม่ไปขายต่อให้กับนักลงทุนที่ต้องการซื้อที่ดินไปพัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ดังจะเห็นได้จากแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมในเดือนเมษายน ปีพ.ศ. 2546 ซึ่งหมู่บ้านจัดสรรนั้นวันได้เริ่มมีการก่อสร้างแล้วเป็นโครงการแรก ทั้งๆที่ถนนนครินทร์ยังไม่เปิดให้ใช้บริการเลย

ในช่วงนี้ถึงแม้ว่าจะยังไม่เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่สังเกตได้ เนื่องจากการก่อสร้างถนนยังไม่แล้วเสร็จและยังไม่ได้เปิดใช้ แต่การเปลี่ยนแปลงกรรมสิทธิ์ที่ดินดังกล่าวเป็นกระบวนการเตรียมพร้อมที่จะปรับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการก่อสร้างของถนนสายใหม่จะทำให้พื้นที่ฝั่งเหนือและใต้ถูกแบ่งเป็น 2 ฝั่ง แต่จากการสำรวจพื้นที่ในช่วงเวลาดังกล่าว พบว่าชาวบ้านยังคงสัญจรทั้งทางรถและทางเรือข้ามไปมา เสมือนกับว่าไม่ได้มีถนนสายนี้อยู่เลย เนื่องจากเส้นทางดังกล่าวเป็นเส้นทางประจำที่ชาวบ้านใช้มาเป็นเวลานานตั้งแต่ในอดีต

4.1.3 ช่วงที่ 3 ปีพ.ศ.2547 ถึงปัจจุบัน (ปีพ.ศ.2550) – ยุคทองของบ้านจัดสรร

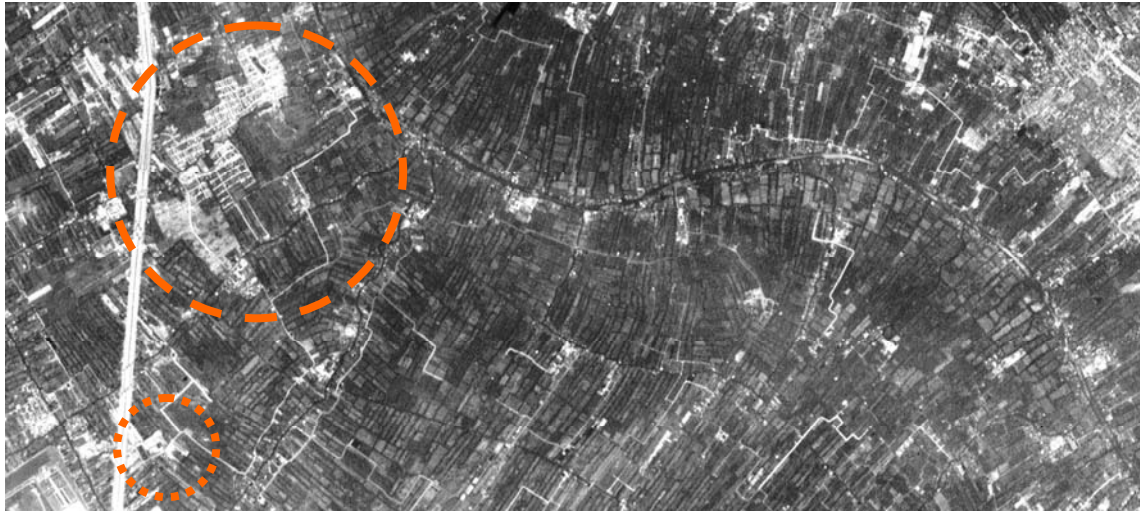
ภายหลังจากที่สะพานพระราม 5 และถนนเชื่อมต่อได้เปิดใช้แล้ว มีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว เพียงช่วงเวลา 3 ปีที่ครั้งที่ผ่านมา พื้นที่สวนเดิมจำนวนมากถูกแทนที่ด้วยอาคารคอนกรีตขนาดใหญ่ โครงการใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมายริมถนนนครอินทร์ ซึ่งกลายเป็นถนนสายหลักที่เชื่อมต่อเข้าสู่กรุงเทพฯ และตั้งเมืองนนทบุรี อาทิเช่น หมู่บ้านจัดสรร อาคารพาณิชย์พักอาศัย 4 ชั้น อาคารตลาด อาคารสำนักงาน โรงเรียน โรงงาน ร้านค้า และร้านอาหาร เป็นต้น

โครงการหมู่บ้านจัดสรรเกิดขึ้นริมถนนนครอินทร์ (เฉพาะบริเวณที่ศึกษา) มีทั้งสิ้น 8 โครงการ ประกอบด้วย 3 โครงการทางฝั่งเหนือ ได้แก่ หมู่บ้านนราวดี (2548), หมู่บ้านปรารถนาพิลาส (2548) และหมู่บ้านสัมมากร (2547) ส่วนอีก 5 โครงการทางฝั่งใต้ ได้แก่ หมู่บ้าน The City (2547), ลัดดาวัลย์ Elegance (2549), หมู่บ้านนันทวัน (2546), หมู่บ้านมณฑนา (2548) และหมู่บ้านโนเบิลจีโอ (2547) เป็นที่น่าสังเกตว่า หมู่บ้านทางฝั่งเหนือจะเป็นหมู่บ้านขนาดกลาง คือมีจำนวนน้อยกว่า 200 หลัง ในขณะที่หมู่บ้านทางฝั่งใต้จะเป็นหมู่บ้านขนาดกลาง (ต่ำกว่า 200 หลัง) ถึงขนาดใหญ่ (ขนาดประมาณ 300 ถึง 700 หลัง) กลุ่มลูกค้าโดยรวมเป็นผู้มีรายได้ปานกลางค่อนข้างสูงถึงรายได้สูง โดยราคาบ้านอยู่ระหว่าง 3 ล้านบาท ถึง 20 ล้านบาท

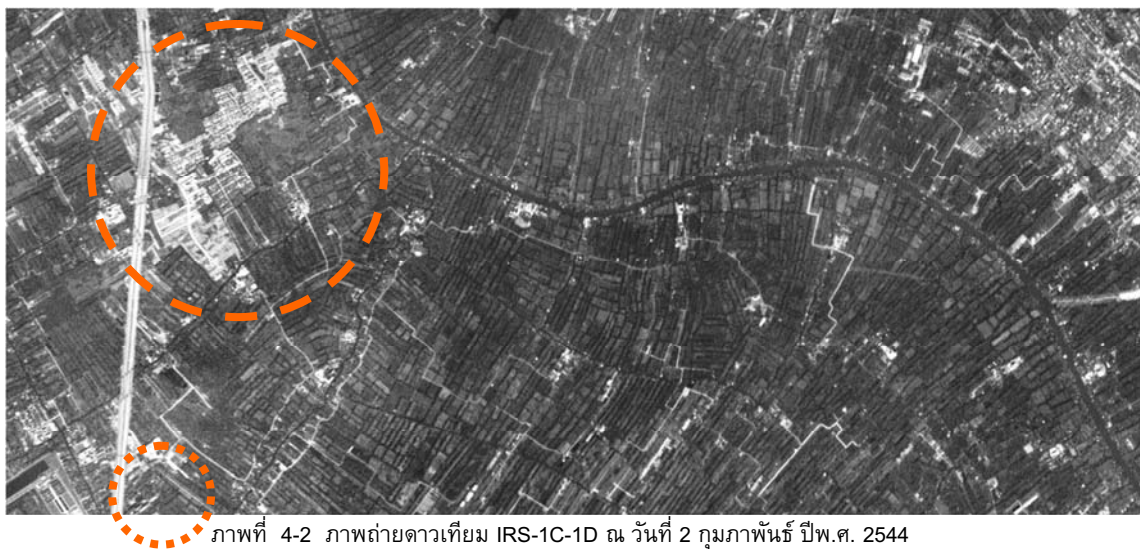
รูปแบบการตั้งถิ่นฐานของหมู่บ้านเหล่านี้มีลักษณะเป็นริ้วปลา คือมีถนนซอยตันแยกจากถนนหลักเข้าสู่โครงการและมีบ้านเรียงต่อกันไปอย่างหนาแน่น (Uniform Settlement) รูปร่างของที่ดินเกิดจากรูปร่างของขนาดสวนเดิมที่มาต่อกัน ทั้งนี้ รูปร่างที่ดินในแต่ละโครงการขึ้นอยู่กับจำนวนชนิดที่นายทุนสามารถซื้อต่อกันได้จนเป็นโครงการใหญ่ ลักษณะเช่นนี้แตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับรูปแบบการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนท้องถิ่นซึ่งปัจจุบันอยู่ริมคลองสายหลัก (คลองบางกอกน้อย) และคลองสายรองต่างๆ ซึ่งในบริเวณพื้นที่ศึกษามีทั้งหมด 3 คลอง ได้แก่ คลองบางคูเวียง คลองบางราวนก และคลองบางไกร (เรียงลำดับจากตะวันตกไปตะวันออก)

ประมวลแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมของพื้นที่ศึกษา ตั้งแต่ปีพ.ศ.2543 (ก่อนการตัดถนนนครอินทร์) ถึง
ปีพ.ศ.2550 (ภายหลังการตัดถนนนครอินทร์ 5 ปี)

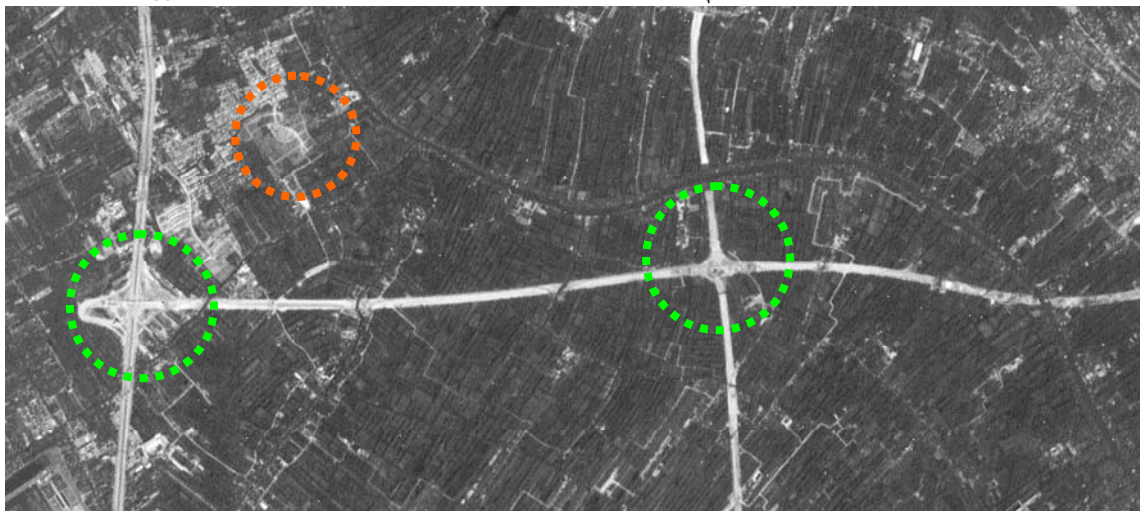
ที่มา สำนักงานพัฒนาเทคโนโลยีอวกาศและภูมิสารสนเทศ (องค์การมหาชน)

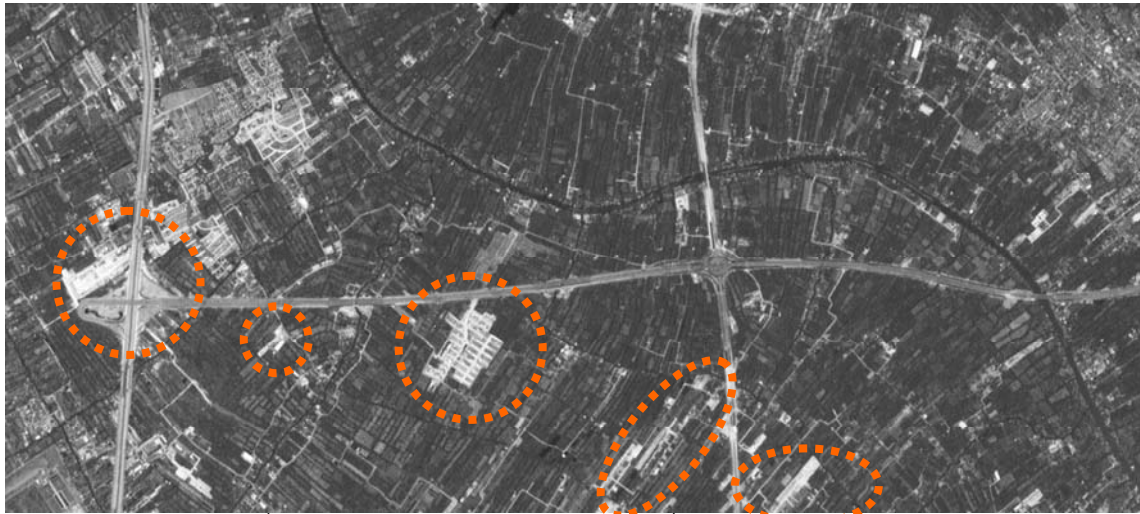
ภาพที่ 4-1 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 18 เมษายน ปีพ.ศ. 2543

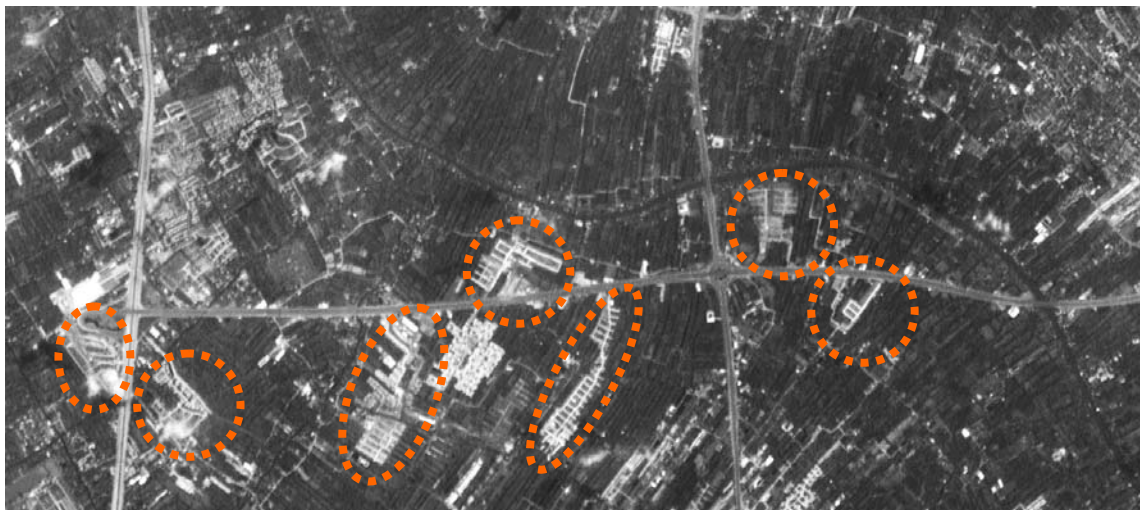
ภาพที่ 4-2 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 2 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2544

ภาพที่ 4-3 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 18 มกราคม ปีพ.ศ. 2545

ภาพที่ 4-4 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 13 เมษายน ปีพ.ศ. 2546

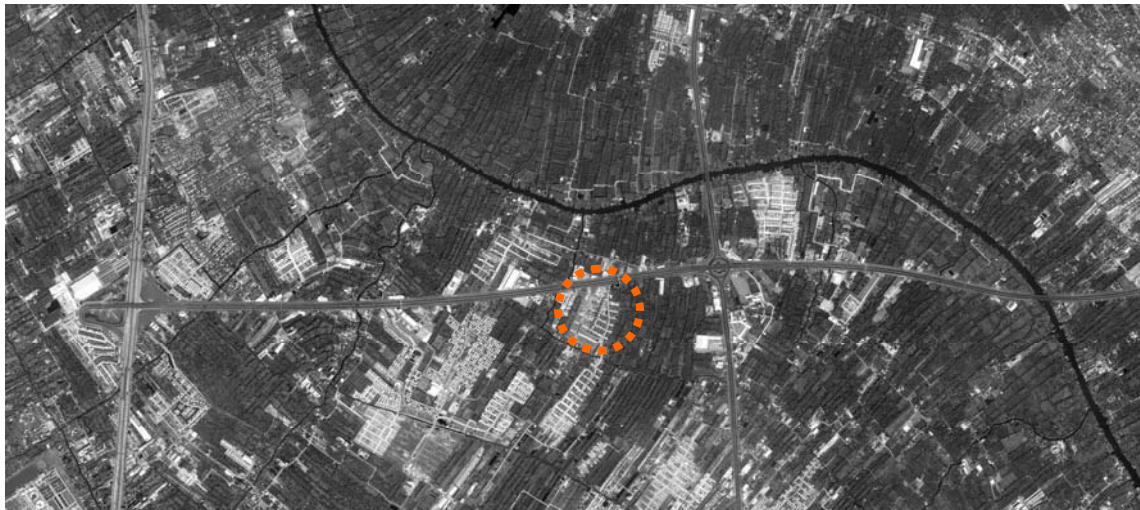

ภาพที่ 4-5 ภาพถ่ายดาวเทียม IRS-1C-1D ณ วันที่ 1 ตุลาคม ปีพ.ศ. 2547

ภาพที่ 4-6 ภาพถ่ายดาวเทียม SPOT5 K/J 262/322 ณ วันที่ 13 ธันวาคม ปีพ.ศ. 2548

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการ การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของชุมชนท้องถิ่นในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล:
ผลกระทบจากการตัดโครงข่ายถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันตกของกรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 4-7 ภาพถ่ายดาวเทียม IKONOS-2 ณ วันที่ 26 มกราคม ปีพ.ศ. 2549

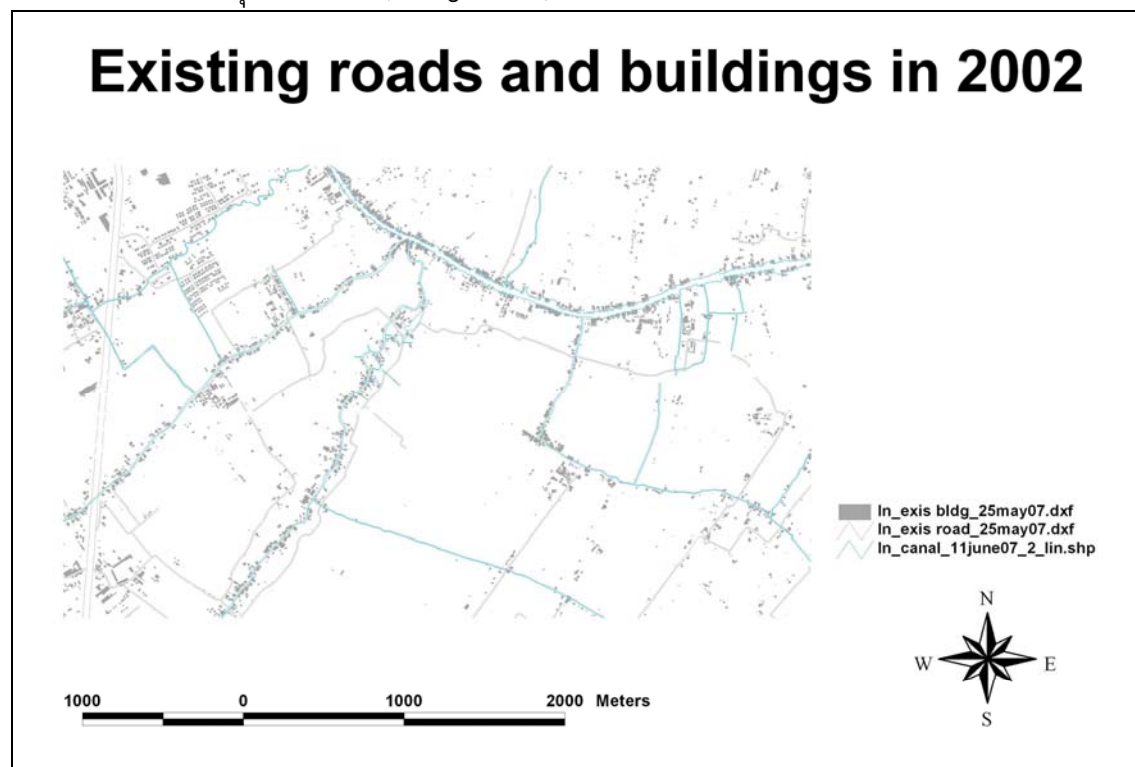
ภาพที่ 4-8 ภาพถ่ายดาวเทียม SPOT5 K/J 262/322 ณ วันที่ 3 กุมภาพันธ์ ปีพ.ศ. 2550

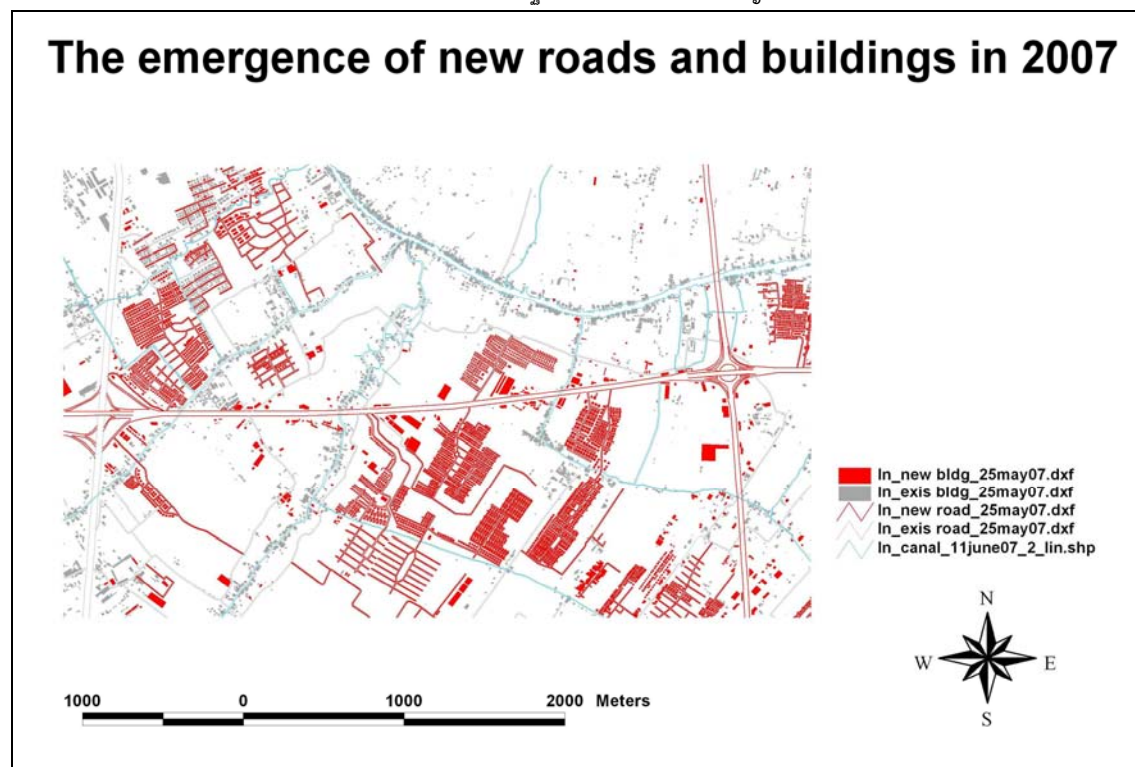
ภาพที่ 4-9 ภาพถ่ายดาวเทียม Point of Asia บันทึกลับ ณ วันที่ 26 มีนาคม ปีพ.ศ. 2550 (ปรับปรุงข้อมูลปีพ.ศ.2548)

แผนที่แสดงการเปรียบเทียบการตั้งถิ่นฐานของอาคารและโครงข่ายทางสัญจรของพื้นที่ศึกษา ในปี
พ.ศ. 2545 (ก่อนการตัดถนนนครอินทร์) และปีพ.ศ.2550 (ภายหลังการตัดถนนนครอินทร์ 5ปี)

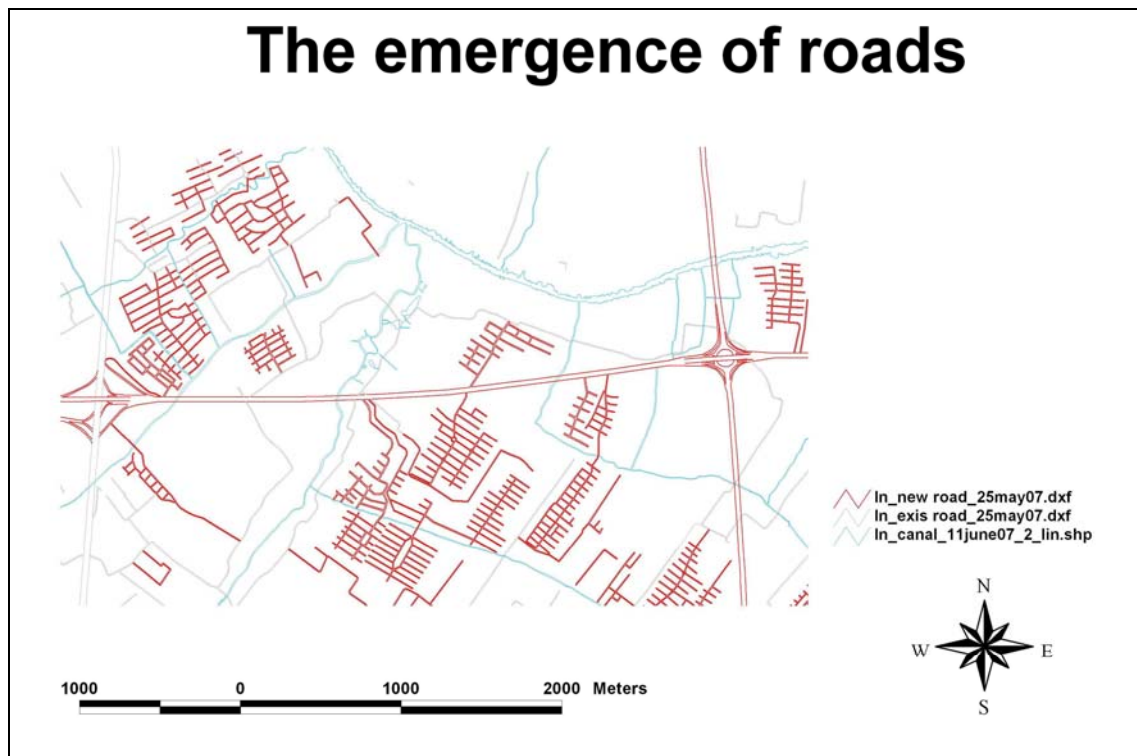
ที่มา ฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ของผู้ทำวิจัย ปรับปรุงเพิ่มเติมจากฐานข้อมูลของผังเมือง
จังหวัดนนทบุรีปี พ.ศ.2545, Google earth, Point Asia และ GISDA ปี 2550

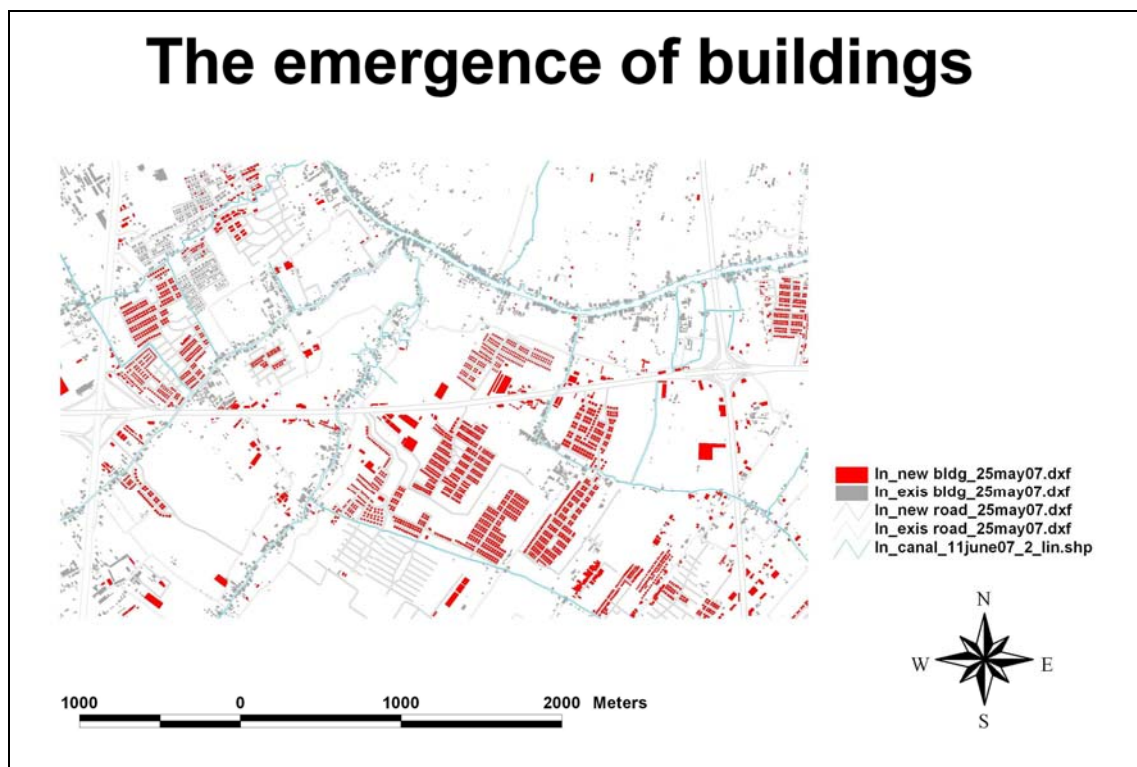
ภาพที่ 4-10 แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของอาคารและทางสัญจรในปีพ.ศ. 2545

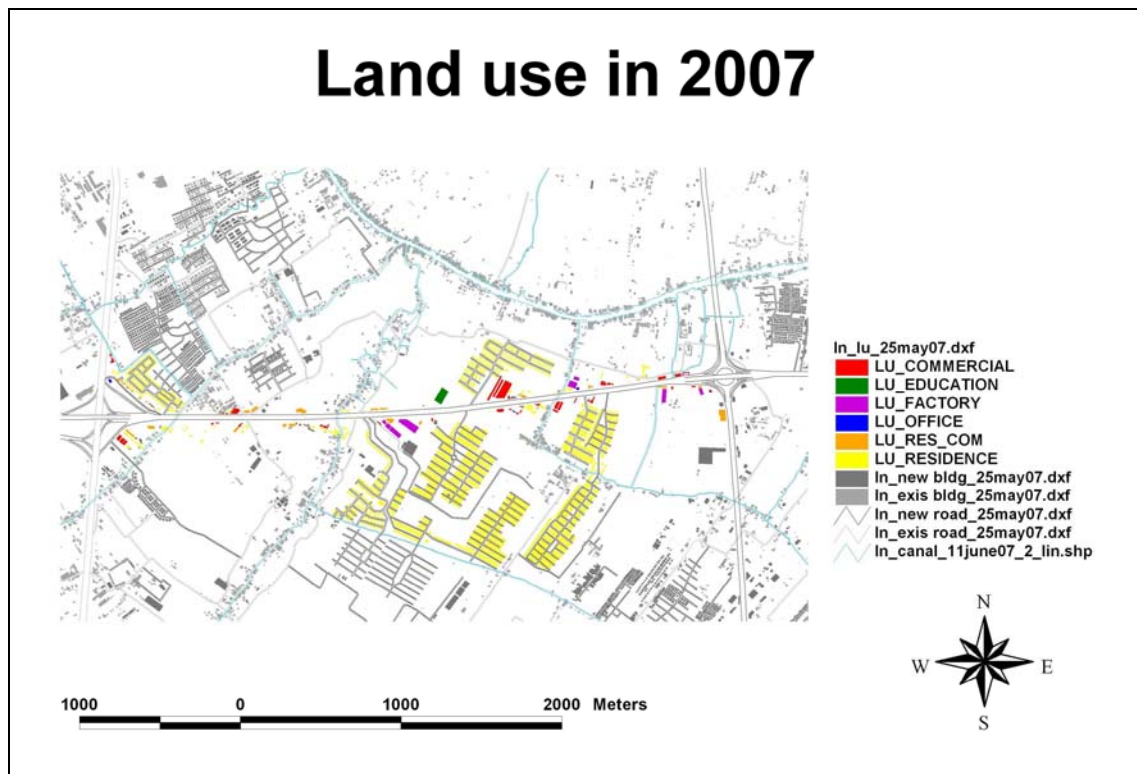
ภาพที่ 4-11 แผนที่แสดงการตั้งถิ่นฐานของอาคารและทางสัญจรในปีพ.ศ. 2550

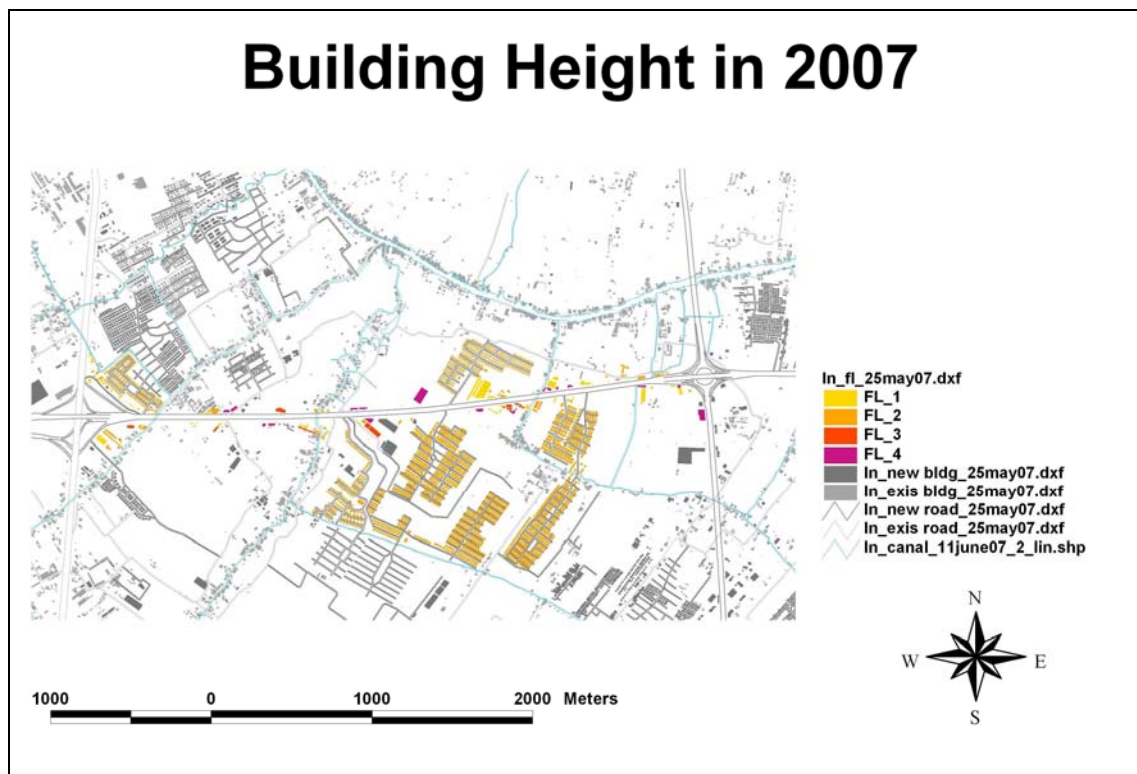
ภาพที่ 4-12 แผนที่แสดงถนนที่สร้างใหม่ในช่วงปีพ.ศ. 2545 ถึงปีพ.ศ. 2550

ภาพที่ 4-13 แผนที่แสดงอาคารที่สร้างใหม่ในช่วงปีพ.ศ. 2545 ถึงปีพ.ศ. 2550

ภาพที่ 4-14 แผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินริมถนนนครอินทร์ ในปีพ.ศ. 2550

ภาพที่ 4-15 แผนที่แสดงจำนวนชั้นของอาคารริมถนนนครอินทร์ ในปีพ.ศ. 2550

4.2 การเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อม (Ecological system)

จากการศึกษาพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ศึกษาในภาพกว้าง (Macro scale) และพื้นที่ศึกษาเฉพาะหมู่บ้านบางรวนก (Micro scale) ทำให้สามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านระบบนิเวศวิทยาสิ่งแวดล้อมได้เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

4.2.1 ระบบการทำเกษตรกรรมถูกทำลาย

ในปัจจุบันพบว่าพื้นที่สีเขียวที่ยังคงหลงเหลืออยู่ส่วนใหญ่เป็นสวนที่ถูกปล่อยทิ้งให้รกร้าง ชาวบ้านอาจมีการเก็บเกี่ยวผลไม้ที่ได้จากสวนเหล่านี้เพื่อบริโภคบ้าง แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจเป็นหลักอีกต่อไป ทำให้พื้นที่ดังกล่าวขาดการดูแลรักษา ดังจะสังเกตได้จากวัชพืชที่ขึ้นมากมายและต้นไม้ที่ไม่ได้รับการตัดกิ่งให้เป็นระเบียบ

จากการพูดคุยกับชาวบ้านในพื้นที่ศึกษาพบว่า เจ้าของสวนเหล่านี้แต่เดิมเคยเป็นคนท้องถิ่นที่พักอาศัยอยู่ริมคลองใกล้ๆ แต่ปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนกรรมสิทธิ์ที่ดินไปหลายครั้งแล้วเนื่องจากในช่วงประมาณ 5 ปีที่ผ่านมา ชาวบ้านมีค่านิยมการขายที่ดินเพื่อเก็งกำไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินริมถนนนครอินทร์ซึ่งมีราคาเพิ่มขึ้นถึง เกือบ 7 เท่าตัว ทำให้ขายได้ราคาดีมาก (No.04, No.11) ส่วนชาวบ้านที่ยังลังเลว่าจะขายที่ดีหรือไม่ ก็ถูกบีบบังคับโดยนายทุนซึ่งกว้านซื้อที่ดินวงล้อม ทำให้ที่ดินของพวกเขากลายเป็นที่ตาบอด ไม่มีทางออก จึงต้องยอมทนจำนนขายในที่สุด (No.06, No.07, No.11) นอกจากนี้ ยังพบว่า ชาวบ้านบางส่วนขายที่ดินขนาดเล็กเพื่อไปซื้อที่ดินขนาดใหญ่กว่าในตำบลอื่นหรือจังหวัดอื่น เพื่อแบ่งมรดกให้กับลูกหลานที่มีจำนวนมากขึ้น (No.05)

ภาพที่ 4-16 พื้นที่เกษตรกรรมที่ถูกทิ้งรกร้างและรอขายริมถนนนครอินทร์
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

ปัจจุบันยังมีชาวสวนที่ยังคงประกอบอาชีพทำสวนอยู่ไม่ถึงร้อยละ 30 โดยทั้งหมดได้เลิกการปลูกพืชยืนต้นที่เคยเป็นพืชชื่อดังของท้องถิ่น อาทิเช่น ทุเรียน

มังคุด และกระท้อน และหันไปปลูกพืชล้มลุกแทน ได้แก่ กลัวย มะละกอ มะกรูด มะนาว ส้มโอ เป็นต้น (No.08, No.10, No.11, No.14)

นอกจากความท้อแท้ของชาวสวนจากการประสบอุทกภัยในปีพ.ศ.2538 และอิทธิพลของการขายที่ดินแล้ว อีกปัจจัยหนึ่งที่ส่งผลต่อการเลิกประกอบอาชีพเกษตรกรรมของชาวบ้านคือ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อคุณภาพของการเพาะปลูก อาทิเช่น น้ำเน่าเหม็นเนื่องจากการปล่อยน้ำเสียจากหมู่บ้านจัดสรร ตลาด โรงเรียน และโรงงาน (No.02, No.04, No.06-08, No.10-11, No.14) คุณภาพดินที่เสื่อมลงจากการใช้ปุ๋ยเคมี การเกิดมลพิษทางเสียง ควัน ผุ่น แรงสั่นสะเทือนของรถ สภาพอากาศที่แปรปรวน ชาวบ้านเล่าว่าลมที่เคยเย็นก็กลับกลายเป็นลมร้อน (No.13-14) รวมทั้งแมลงที่ทำหน้าผสมเกสรผลไม้ เช่น ผึ้งที่หมดไป (No.11)

ภาพที่ 4-17 ภาพชนิดสวนที่ได้รับการดูแลอย่างดีในปีพ.ศ.2545 (ซ้าย)
และสวนที่มีสภาพทรุดโทรมในปีพ.ศ. 2552 (ขวา) ในหมู่บ้านบางราวนก
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2545, 2550)

4.2.2 ระบบคลองถูกลดความสำคัญ

ถึงแม้ว่าเครือข่ายคูคลองจะยังคงความเชื่อมต่อในทางกายภาพ แต่ภายหลังจากการตัดถนนนครอินทร์พบว่า บรรยากาศในคลองดูเงียบเหงาและกิจกรรมในคลองมีปริมาณลดน้อยลงไปมากเนื่องจากชาวบ้านเปลี่ยนไปใช้ทางสัญจรทางบกซึ่งมีความสะดวกและรวดเร็วกว่า การตัดถนนทำให้ชาวบ้านสามารถเข้าออกพื้นที่โดยใช้ถนนซอยที่เชื่อมต่อตรงออกสู่ถนนใหญ่ได้โดยสะดวก ปัจจุบันจึงพบว่าชาวบ้านเกือบทุกรั้วเรือนมีรถยนต์หรือรถมอเตอร์ไซด์เป็นของตนเอง ในขณะที่เรือของบ้านริมคลองส่วนใหญ่กลับถูกยกเก็บไว้ในอู่และไม่ได้รับการซ่อมแซมให้อยู่ในสภาพดี เนื่องจากไม่ได้ใช้แล้ว

ภาพที่ 4-18 หมู่บ้านจัดสรรสร้างกำแพงสูงริมคลองบางคูเวียง (ซ้าย) และคลองบางราวนก (ขวา)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

จากการสำรวจในปีพ.ศ. 2546 พบว่า ชาวบ้านยังคงใช้เรือพายไปมาหาสู่กัน และมักใช้พายไปที่วัดเวฬุวนามิงงานบุญ ดังจะเห็นได้จากจำนวนเรือที่จอดที่ท่าหน้าศาลาวัดในวันพระจำนวนมาก แต่ในปัจจุบัน (ปีพ.ศ. 2550) พบว่า วิถีชีวิตดังกล่าวเปลี่ยนแปลงไป ชาวบ้านที่ยังใช้เรือพายมีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังคงใช้คลองไปมาหาสู่กัน ส่วนคนหนุ่มสาวและคนทำงานนิยมใช้รถยนต์ รถมอเตอร์ไซด์ และเดินเท้ามากกว่า การสัญจรทางน้ำยังคงพบเห็นอยู่ได้ทั่วไปในช่วงเช้าและเย็น ซึ่งเป็นเวลาที่ผู้คนนั่งเรือออกมาจากบ้านเพื่อไปขึ้นรถที่โรงจอดรถหรือป้ายประจำทาง ในช่วงกลางวันมีเรือขนส่งบ้าง

นอกจากนี้ยังพบว่า ปัญหาภาวะน้ำคลองเน่าเสียมีผลทำให้การใช้น้ำในคลองลดลง ชาวบ้านเล่าว่าปัจจุบันนี้ ไม่สามารถใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคได้เหมือนเช่นในอดีต จะใช้ได้ก็เพียงการซักผ้าเช็ดพื้นหรือล้างข้าวของเครื่องใช้ที่ไม่ได้นำมาสวมใส่หรือรับประทานโดยตรงเท่านั้น เนื่องจากเชื้อโรคในคลองทำให้ชาวบ้านเกิดอาการคันและเจ็บป่วย จะมีก็เพียงแต่ผู้เฒ่าผู้แก่บางคนที่ยังติดการอาบน้ำคลอง และเด็ก ๆ ที่จะลงเล่นน้ำบ้างเวลาที่น้ำขึ้นและจะมีสีขุ่นเท่านั้น นอกจากนี้ ปัญหามลภาวะดังกล่าวยังส่งผลถึงการลดลงของสัตว์น้ำในคลอง เช่น กุ้ง ปู ปลา การเพิ่มขึ้นของปลิง สวะ และขยะในคลอง และความอุดมสมบูรณ์ของพืชพรรณในพื้นที่ที่ลดลงอีกด้วย (No.02, No.04, No.06-08, No.10-11, No.14)

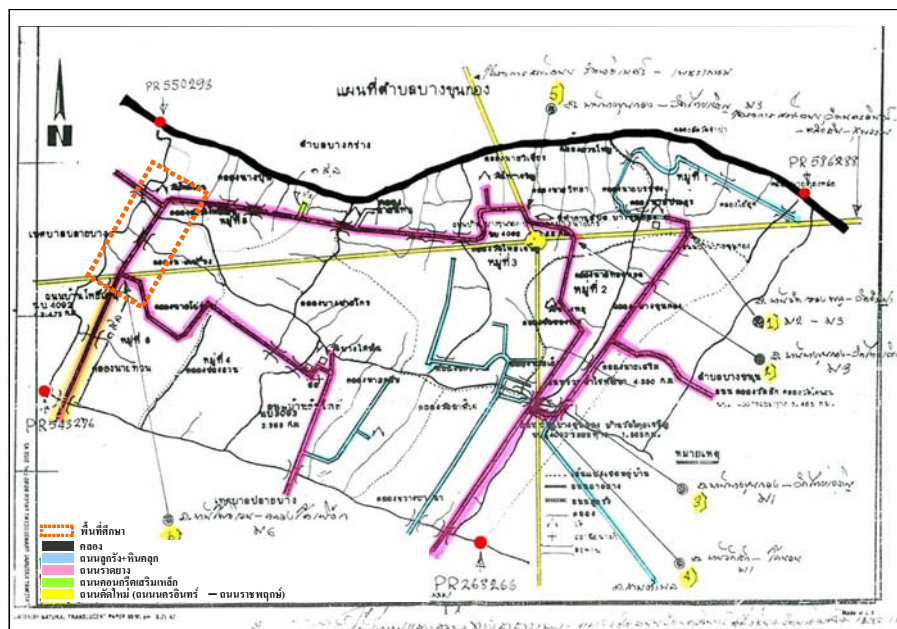
4.2.3 ระบบถนนท้องถิ่นถูกตัดขาด

ในอดีตนั้นพบว่า ถนนท้องถิ่น (local road) เป็นเส้นทางหลักที่คนในชุมชนใช้สัญจรไปมาหาสู่เป็นประจำระหว่างหมู่บ้าน ตลาด และวัดท้องถิ่น ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าการที่ระบบถนนท้องถิ่นสามารถเชื่อมโยงวัดต่างๆ ในลุ่มแม่น้ำบางกอกน้อยเข้าด้วยกันนั้นเป็นการชี้ให้เห็นว่าคุณค่าความสำคัญของวัดซึ่งเป็นสถานที่สำคัญที่ชาวบ้านจะต้องเดินทางไปบ่อยครั้ง ได้ถูกสอดแทรกเข้าไปในกระบวนการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมท้องถิ่น ซึ่งสอดคล้องกับระบบชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้านได้อย่างกลมกลืน

ในทางตรงกันข้าม ลักษณะการตัดถนนนครอินทร์ซึ่งผ่ากลางระบบถนนท้องถิ่นเดิมนั้น กลับเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าวิธีการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมในยุคสมัยใหม่นี้กลับไม่ได้มีการคำนึงถึงระบบชีวิตดั้งเดิมของพื้นที่ที่มีมาแต่อดีตเลย จากการสำรวจพบว่า ขนาดของถนนนครอินทร์ซึ่งกว้างมากถึง 60 เมตรนั้นเป็นอุปสรรคต่อการติดต่อระหว่างกันของชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ฝั่งเหนือและพื้นที่ฝั่งใต้นอกจากนี้ ยังทำให้ระบบถนนท้องถิ่น (แนวเหนือใต้) ถูกตัดขาด (No.03)

ปัจจุบัน ถนนเหล่านี้กลายเป็นถนนซอยที่เชื่อมต่อกับถนนนครอินทร์ได้โดยตรง จึงได้เปลี่ยนบทบาทจากเดิมที่เป็นถนนท้องถิ่นในหมู่บ้าน มาเป็นเส้นทางลัดที่ทั้งคนในและคนนอกใช้เข้าออกเชื่อมต่อกับถนนนครอินทร์ จากการสังเกตพบว่าปริมาณรถยนต์มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สอดคล้องกับจำนวนร้านอาหาร/ร้านค้าริมทาง กิจกรรมการค้า (เพิงขายของหรืออาคารพาณิชย์ขนาดเล็ก) และคิวมอเตอร์ไซค์รับจ้างบริเวณปากซอย ที่พบเห็นเพิ่มมากขึ้น

นอกจากนี้ยังพบศาลาไม้ริมทาง และป้ายบอกทางสีเขียวขนาดใหญ่ ซึ่งทางอบต.บางกรวยจัดทำให้ภายหลังถนนนครอินทร์แล้วเสร็จ แต่จากการสำรวจพบว่าศาลานี้ไม่มีคนมาใช้เลยเนื่องจากชาวบ้านยังไม่มีวัฒนธรรมการมารอรถริมทางหรือการมาพักผ่อนในพื้นที่สาธารณะริมถนน

ภาพที่ 4-19 แผนที่แสดงระบบคลองสาขา ถนนทางหลวง และถนนท้องถิ่น
ภายในบริเวณอำเภอบางกรวย จ.นนทบุรี
ที่มา ปรับปรุงจากแผนที่สำรวจโดยอบต.บางขุนทอง จ.นนทบุรี สำรวจในปีพ.ศ. 2543

ภาพที่ 4-20 บรรยากาศทางเข้าหมู่บ้านบางรวนจากถนนนครอินทร์ (ซ้าย)
และทัศนียภาพจากภายในหมู่บ้านบางรวนสู่ถนนนครอินทร์ (ขวา)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2552)

4.2.4 รูปแบบธรณีสัณฐานเปลี่ยนแปลง

ในอดีตนั้น พื้นที่บริเวณนี้เกือบทั้งหมดเป็นพื้นที่สวน จึงมีลักษณะธรณีสัณฐานเป็นคันสวนสลับกับร่องน้ำ ทำให้พื้นที่นี้สามารถรองรับน้ำได้มากและไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำเกษตรกรรมในช่วงหน้าน้ำ รูปแบบอาคารพื้นถิ่นซึ่งยกใต้ถุนสูงก็สอดคล้องกับลักษณะพื้นที่ซึ่งเป็นที่ราบลุ่ม เอื้ออำนวยให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ทั้งในหน้าแล้งและหน้าน้ำอย่างไม่เดือดร้อน แต่ในปัจจุบัน การก่อสร้างอาคารสมัยใหม่นิยมการปรับถมที่ดินให้มีระดับเดียวกับถนนสายหลัก เพื่อให้พื้นที่ของตนต้องกลายเป็นพื้นที่รับน้ำจากสาธารณะ พฤติกรรมการหนีน้ำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงค่านิยมและวิถีการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนไปซึ่งที่ไม่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในบริเวณนี้

จากการสำรวจพบว่า พื้นที่สวนที่ยังคงเหลืออยู่มีระดับที่ต่ำกว่าระดับของถนนนครอินทร์มาก (ประมาณ 1.5-2.0 เมตร) จากการพูดคุยกับชาวบ้านที่เคยประกอบอาชีพทำสวนพบว่า ชาวบ้านประสบปัญหาการป้องกันน้ำท่วมอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหน้าน้ำซึ่งจำเป็นต้องใช้ปั๊มสูบน้ำออกจากสวนของตนทุกวัน ทำให้สิ้นเปลืองค่าไฟเป็นมาก (เป็นหลักแสน) รายได้จากการขายผลผลิตจึงไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่เสียไป ทำให้เกิดความท้อแท้และไม่อยากจะทำสวนอีกต่อไป สาเหตุเหล่านี้เป็นที่มาของการเลิกอาชีพทำสวนและการขายที่ดินที่สุด (No.14)

ภาพที่ 4-21 คันสวนและร่องน้ำ (ซ้าย) และการถมที่ดินเพื่อสร้างบ้าน (ขวา)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2545)

4.2.5 ภูมิทัศน์ท้องถิ่นเปลี่ยนโฉม

ในภาพรวม ภูมิทัศน์ของถนนพระราม 5 นี้ไม่แตกต่างอะไรจากภูมิทัศน์ของถนนตัดใหม่สายอื่นๆ เช่น ถนนวงแหวนรอบนอกฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก หรือถนนเกษตรนวมินทร์ ที่เต็มไปด้วยร้านอาหารและโครงการหมู่บ้านจัดสรรสมัยใหม่มากมายซึ่งบดบังภาพลักษณ์เดิมของความเป็น “บ้านสวนริมคลอง” ไว้ ด้านในไปเสียหมด ภาพลักษณ์ของพื้นที่สวนที่อุดมสมบูรณ์ถูกลบเลื่อนไปโดยสิ้นเชิง พื้นที่เขียวที่ยังคงเหลือให้เห็นอยู่ในปัจจุบันเป็นเพียงพื้นที่สวนรกร้างที่รอการพัฒนาจากนักลงทุนในอนาคตเท่านั้น

โครงการหมู่บ้านจัดสรรที่สร้างใหม่มีเนื้อที่โครงการและขนาดอาคารที่ใหญ่โตมาก รูปแบบอาคารคอนกรีตและเหล็กแบบสมัยใหม่มีความแตกต่างอย่างสิ้นเชิงกับอาคารกึ่งไม้กึ่งคอนกรีตของหมู่บ้านริมคลองดั้งเดิม ในด้านภูมิทัศน์นั้นพบว่ามีการขยายโครงการและป้ายโฆษณาขนาดใหญ่เกิดขึ้นริมถนนสายหลักมากมายสามารถสังเกตเห็นได้จากระยะไกล แม้จะอยู่ในถนนสายรองที่ลึกเข้าไปในชุมชน

ภาพที่ 4-22 ภูมิทัศน์สองข้างทางถนนนครินทร์ที่เต็มไปด้วยป้ายโฆษณาขนาดใหญ่
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

4.3 การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขาย (Economic system)

จากการศึกษาพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ ทำให้สามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านระบบเศรษฐกิจและการค้าขายได้เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

- จากการสังเกตการณ์พบว่ากิจกรรมการค้าขายในคลองสายรองทั้ง 3 สายนั้นมีปริมาณลดลงไปมาก ปัจจุบันนี้ คนในคลองหาซื้อของทานยากมากขึ้น ถึงแม้ว่าจะยังพบเรือขายกาแฟ ก๋วยเตี๋ยว และขายอาหาร ในคลอง แต่บรรยากาศเป็นไปด้วยความเงียบเหงา และปริมาณที่ขายก็น้อย เป็นเพียงกลุ่มคนรู้จักที่ช่วยอุดหนุนกันเป็นประจำเท่านั้น แม้แต่ก๋วยเตี๋ยวเรือเจ้าประจำ 2 ลำ ซึ่งเคยพายขายในคลองมานานหลายสิบปี ก็เลิกขายในเรือย้ายมาขายบนบก โดยเจ้าหนึ่งย้ายมาประกอบกิจการที่ห้องแถวริมถนน ซึ่งเจ้าของเล่าว่ารายได้ดีมาก ส่วนใหญ่จะเป็นลูกค้าชาวจีนที่ผ่านไปมาไม่ใช่ลูกค้าประจำเหมือนในอดีต และอีกเจ้าหนึ่งย้ายไปขายที่ตลาดน้ำวัดตะเคียน
- ในทางตรงกันข้าม พบว่ารถขายกับข้าวเป็นที่นิยมของชาวบ้านและมีจำนวนมากขึ้นทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งหันไปประกอบอาชีพเสริมในการทำกับข้าวฝากขาย และนิยมทำกับข้าวรับประทานเองลดลง เนื่องจากหาซื้ออาหารสำเร็จรูปได้สะดวก (No.01, No.02, No.04)
- ระบบตลาดนัดซึ่งมีอยู่ตามวัดต่าง ๆ ได้แก่ ตลาดนัดวัดสิงห์ วัดไทยเจริญ และวัดพิบูลเงิน ยังคงมีอยู่แต่ไม่คึกคัก เนื่องจากชาวบ้านนิยมไปซื้อของที่ห้างขายส่ง (โลตัสริมถนนกาญจนาภิเษก ซึ่งสร้างเสร็จในปีพ.ศ. 2547) เนื่องจากราคาถูกกว่า นอกจากนี้ยังพบตลาดนัดริมถนนนครินทร์ฝั่งใต้ด้วย แต่บรรยากาศค่อนข้างเงียบเหงา
- ตลาดพระราม 5 ถือกำเนิดขึ้นในปีพ.ศ.2548 เพื่อรองรับลูกค้าที่อยู่อาศัยในหมู่บ้านทองถิ่น ในหมู่บ้านจัดสรร และลูกค้าชาวจีนที่ผ่านไปมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ประกอบการที่มารับลูกที่โรงเรียนเด่นหล้าดอนเย็น บรรยากาศในตลาดนี้ค่อนข้างเงียบเหงาในช่วงกลางวัน แต่จะคึกคักมากในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ และช่วงเย็น (19.00น.-04.00น.ของทุกวัน) ซึ่งในช่วงเวลาดังกล่าวมีการจัดตลาดขายส่งในราคาถูกบริเวณด้านหลังตลาด พ่อค้าแม่ค้าที่มาขายของมีทั้งคนในพื้นที่และคนนอกพื้นที่ โดยสินค้าที่ขายเป็นผัก ผลไม้ และของแห้ง ซึ่งมีส่วนน้อยที่เป็นผลิตผลจากพื้นที่

ภาพที่ 4-23 บรรยากาศภายนอกและภายในตลาดพระราม 5
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

- เมื่อต้นปีพ.ศ. 2552 มีการจัดตั้งตลาดน้ำวัดตะเคียน ซึ่งเป็นตลาดบกริมน้ำที่จัดสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว โดยมีการประชาสัมพันธ์วัดตะเคียนให้มีชื่อเสียงในด้านเกิอาจารย์ที่ปลูกเสกเครื่องรางของขลังและดูดวงแม่น ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวบ้านในพื้นที่ไม่นิยมไปเที่ยวหรือซื้อของ เนื่องจากรู้สึกว่าเป็นสถานที่คับแคบ ไม่มีอะไรน่าสนใจ และน่าจะเหมาะกับนักท่องเที่ยวมากกว่า (No.01, No.04, No.08, No.14)
- การที่ชาวบ้านนิยมไปซื้อของที่ห้างขายส่ง (โลตัส และ คาร์ฟู) ทำให้กิจการร้านขายของชำในพื้นที่ซบเซา ลูกค้ายิ่งเหลือเป็นลูกค้าชาจรที่ขับรถผ่านมา และคนงานก่อสร้างซึ่งเป็นลูกค้าระบบเงินเชื่อที่มีกำลังซื้อน้อย (No.01, No.02, No.04) ทั้งนี้ ร้านขายของชำ/ขายอาหารในหมู่บ้านบางรวนเดิมมี 4 ร้าน ปิดตัวลงไป 1 ร้าน เนื่องจากเจ้าของร้านติดการพนันจึงทำให้หยุดประกอบอาชีพค้าขายในท้องถิ่นไป ส่วนร้านขายของชำที่เคยหยุดขายไปชั่วคราวก็กลับมาขายตามเดิม ทั้งนี้ เจ้าของร้านต่าง ๆ เล่าว่า ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นลูกค้าชาจรที่ตนไม่รู้จัก นอกจากนี้ ยังพบว่า ชุมรมแม่บ้านหมู่ 6 ซึ่งประกอบอาชีพทำทองพับและกล้วยทอดขาย ยังดำเนินกิจการอยู่ แต่เนื่องจากผลผลิตในท้องถิ่น (น้ำตาลมะพร้าวและกล้วย) ไม่พอเพียงต่อความต้องการ จึงต้องซื้อจากตลาดขายส่งในเมืองแทน
- ธุรกิจใหม่ที่พบเห็นในพื้นที่ศึกษาคือ การทำธุรกิจบ้านเช่า/ห้องเช่า ซึ่งมีเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด รูปแบบอาคารที่พบเห็นนั้น มักใช้สีฉูดฉาดเพื่อดึงดูดลูกค้าที่เดินทางผ่านไปมา ชัดแย้งอย่างสิ้นเชิงกับสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นพื้นที่สีเขียวโดยรอบ จากการสอบถามผู้ประกอบการห้องเช่าพบว่า ธุรกิจนี้เกิดขึ้นได้เพียง 2-3 ปี ภายหลังจากที่ถนนนครินทร์ก่อสร้างเสร็จ ห้องเช่าเหล่านี้รองรับคนที่มาทำงานในบริเวณนี้และต้องการหาที่พักที่ใกล้และสะดวก กลุ่มคนประเภทนี้มีหลายระดับ ทั้งที่เป็นแรงงานมาจากต่างจังหวัดและที่ย้ายมาจากในเมือง ข้อมูลเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า มีคนนอกย้ายเข้ามาในพื้นที่มากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่คนใน (เจ้าของที่ดินเดิม) กลับมีแนวโน้มที่จะย้ายออก หรือย้ายไปพักค้างที่อื่นมากขึ้น

ภาพที่ 4-24 อาคารห้องเช่าสีฉูดฉาดสูง 4 ชั้นมีกำแพงสูงปิดล้อมมิดชิด
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

4.4 การเปลี่ยนแปลงด้านระบบสังคมและวัฒนธรรม (Socio-cultural system)

จากการศึกษาพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ข้างต้น ทำให้สามารถวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงด้านระบบสังคมและวัฒนธรรมได้เป็น 2 รูปแบบ ดังนี้

4.4.1 รูปแบบที่ 1 สังคมแบบเครือญาติของชาวคลองดั้งเดิม

ระบบสังคมแบบเครือญาติซึ่งเป็นลักษณะเด่นของพื้นที่นี้ยังคงอยู่ โดยชาวบ้านรุ่นปู่ย่าและรุ่นพ่อแม่ยังคงอาศัยอยู่ที่บ้านหลังเก่าริมคลอง สำหรับรุ่นลูกนั้นพบว่าบางส่วนยังนิยมอยู่ใกล้บ้านพ่อแม่ โดยนิยมสร้างบ้านใหม่ซึ่งอยู่ถัดมาจากบ้านเดิมที่อยู่ริมคลอง (ใกล้ถนนหน้าบ้านมากขึ้น) รูปแบบบ้านนั้นมีลักษณะทันสมัยเหมือนบ้านจัดสรรทั่วไป คือเป็นอาคารคอนกรีต 2 ชั้นติดดิน มุงหลังคาซีแพค และติดเครื่องปรับอากาศ มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่ย้ายถิ่นฐานไปทำการเกษตรในต่างจังหวัด เนื่องจากให้เหตุผลว่าไม่สามารถทำได้ในพื้นที่นี้แล้ว ส่วนรุ่นหลานซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่มีการศึกษา นิยมการทำงานที่ได้เงินเดือนประจำ จากการสำรวจพื้นที่ในช่วงวันทำงานพบว่า คนกลุ่มนี้ส่วนมากเดินทางออกไปนอกพื้นที่เพื่อไปทำงานและเรียนหนังสือ โดยบางส่วนยังอาศัยอยู่กับพ่อแม่และเรียนที่โรงเรียนใกล้ๆ และอีกส่วนย้ายไปเรียนหรือไปทำงานในเมือง โดยจะกลับมาเยี่ยมบ้านเฉพาะช่วงปิดเทอมหรือช่วงวันหยุดเทศกาลสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วันพระใหญ่ต่างๆ

ชาวบ้านรุ่นพ่อแม่ซึ่งเคยประกอบอาชีพหลักเป็นชาวนา ส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านที่มีการศึกษาน้อยและรายได้น้อย ส่วนใหญ่ได้เลิกทำสวนและหันไปประกอบอาชีพรับจ้าง โดยทำงานที่โรงงาน ห้าง โรงเรียน เป็นแม่บ้านทำความสะอาด รับจ้างทำสวนตามบ้าน เป็นคนกวาดถนน ขับมอเตอร์ไซด์รับจ้าง หรือ ช่างซ่อมแซมเล็กๆน้อยๆ (No.02, No.08) บางส่วนยังนิยมทำงานอยู่ที่บ้านหรือละแวกใกล้เคียง โดยประกอบอาชีพเสริมจากการค้าขายอาหาร เช่น ทำกับข้าวฝากขายรถกับข้าว (No.01) หรือ เปิดร้านขายกับข้าวที่ตลาดน้ำวัดตะเคียน (No.05)

ในบริเวณพื้นที่ศึกษานั้น มีชาวบ้านที่ยังคงประกอบอาชีพหลักในการทำสวนอยู่เพียง 4 ครัวเรือนเท่านั้น (ในหมู่ 6 เหลือเพียงประมาณ 10 ครัวเรือน จากเดิมที่มีกว่า 100 ครัวเรือน (No.11)) โดยครอบครัวเหล่านี้ถือว่ามีความดี ไม่เดือดร้อนเรื่องการเงิน เนื่องจากมีรายได้เสริมจากการให้เช่าที่ทำสวน และที่สำคัญคือมีใจรักในการทำสวนและความภูมิใจในการเป็นเจ้าของสวนเอง แต่ถึงกระนั้น คนกลุ่มนี้ก็ยังคงตัดสินใจขายที่สวนบางส่วนไปเพื่อเอาเงินมาใช้จ่ายหนี้เงินใน

ครอบครัว เก็บไว้แต่ที่บ้านริมคลองและที่สวนซึ่งอยู่ใกล้ที่บ้านไว้เป็นสมบัติให้ลูกหลาน

สำหรับพื้นที่ศูนย์รวมกิจกรรมของชาวบ้านในหมู่บ้านบางรวนกนั้นยังคงเป็นวัดโพธิ์เอน ซึ่งเป็นสถานที่จัดงานเทศกาลสำคัญทางพระพุทธศาสนา ในขณะที่วัดท้องถิ่นอื่น ๆ ได้มีการปรับตัวพัฒนาพื้นที่วัดให้เป็นตลาดนัดและพื้นที่เอนกประสงค์สำหรับหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อหารายได้เพิ่มเติม แต่วัดโพธิ์เอนกลับไม่นิยมการจัดงานเทศกาลเอิกเกริกและส่งเสริมแต่การทำบุญ ชาวบ้านจึงเรียกว่าเป็นวัดที่ “สมถะ” “ไม่หรูหราฟู่ฟ่า” (No.07)

ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา (ตั้งแต่ทำการสำรวจในปีพ.ศ.2545) เกิดการพัฒนาพื้นที่ลานวัดซึ่งเป็นที่ธรณีสงฆ์ให้เป็นลานกีฬาของหมู่บ้าน บริเวณนี้จึงมีเด็ก ๆ และวัยรุ่นในละแวกใกล้เคียงมารวมตัวเล่นฟุตบอลและแบดมินตันในช่วงเย็นของทุกวัน นอกจากนี้ ยังพบว่ามีการของบประมาณอบต.เพื่อซื้อเครื่องออกกำลังกายของหมู่บ้านอีกด้วย แต่เนื่องจากสถานที่ตั้งเครื่องเป็นบ้านของกำนัน (ผู้ใหญ่บ้านเดิม) ชาวบ้านจึงไม่นิยมไปใช้ มีเพียงญาติสนิทเป็นสมาชิกประมาณ 10 คน (No.02, No.09, No.14)

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าพื้นที่จะมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมมาก แต่สิ่งหนึ่งที่พบว่าหมู่บ้านนี้ไม่เคยเปลี่ยนไปเลย ก็คือการเคารพนับถือพระพุทธศาสนาอย่างเหนียวแน่น ในช่วงวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันพระ วันเข้าพรรษา ออกพรรษา ฯลฯ ชาวบ้านยังไปรวมตัวกันที่วัดแน่นขนัด เพื่อทำบุญตักบาตรและช่วยกันจัดเตรียมอาหารและทำความสะอาดวัด ในช่วงเทศกาลออกพรรษาที่ผ่านมา ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีทอดกฐิน ซึ่งชาวบ้านเล่าว่าเป็นเทศกาลที่ใหญ่ที่สุดของหมู่บ้านบางรวนก เนื่องจากจะเป็นงานที่หาเงินทำบุญเข้าวัดได้มากที่สุด บรรยากาศของความสนิทสนมและความเป็นกันเองของชาวบ้าน แสดงให้เห็นว่าวัดยังเป็นศูนย์กลางของสังคมในหมู่บ้านนี้ไม่เปลี่ยนแปลง

ภาพที่ 4-25 บรรยากาศงานทอดกฐินที่วัดโพธิ์เย็น (8 ตุลาคม 2549)
ที่มา ผู้ทำวิจัย (2550)

4.4.2 รูปแบบที่ 2 สังคมแบบคนเมืองสมัยใหม่ของหมู่บ้านจัดสรร

หมู่บ้านจัดสรรทั้ง 8 โครงการในพื้นที่ศึกษานั้นมีระบบการรักษาความปลอดภัยเป็นอย่างดี จากการสำรวจพบว่าหมู่บ้านเหล่านี้มีการตั้งป้อมยามไว้บริเวณทางเข้า โดยผู้ที่ผ่านเข้าออกต้องมีการแลกบัตรผ่านก่อน และจะต้องได้รับการประทับตราจากสโมสรหมู่บ้านก่อนจึงจะได้รับอนุญาตให้ออกมาได้ ในปีที่ทำ การสำรวจคือปีพ.ศ. 2550 มีเพียงโครงการเดียวจากทั้งหมด 8 โครงการที่ขาย หมดแล้วคือโครงการบ้านนนท์วัน ซึ่งเป็นโครงการที่ก่อสร้างเป็นโครงการแรกใน บริเวณนี้ ดังนั้นการเข้าออกโครงการนี้จึงไม่สามารถทำได้ หากไม่มีธุระใดๆ ส่วน โครงการลัดดาวัลย์ Elegance ซึ่งเป็นโครงการจัดสรรขนาดเล็ก เพียง 59 หลัง แต่ เป็นโครงการที่ราคาสูงที่สุดในย่านนี้ พบว่ามีระบบการรักษาความปลอดภัยถึง 2 ชั้น โดยชั้นที่สองจะต้องได้รับการอนุญาตจากพนักงานขายก่อนเท่านั้นจึงจะ สามารถเข้าไปได้

เป็นที่น่าสังเกตว่าโครงการหมู่บ้านจัดสรรเหล่านี้ให้ความสำคัญกับเรื่อง ความปลอดภัยเป็นอย่างมาก จนนำมาเป็นจุดขายของโครงการ ประเด็นนี้ทำให้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่าคนเมืองชนชั้นกลางซึ่งย้ายมาใหม่มีความหวาดระแวงต่อโจร ผู้ร้ายมากกว่าคนในพื้นที่ซึ่งมีความคุ้นเคยและรู้จักผู้คนบริเวณนี้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ยังพบว่า บรรยากาศของถนนในโครงการเงียบเหงามาก ไม่พบ ผู้คนออกมาเดินหรือเด็กออกมาเล่นหน้าบ้านเลย อีกทั้งพื้นที่สาธารณะในโครงการ เช่น สระว่ายน้ำ สนามเด็กเล่น สวนหย่อม เป็นต้น ซึ่งได้รับการตกแต่งอย่าง สวยงามกลับมีผู้คนมาใช้น้อยมาก โดยส่วนใหญ่มาใช้เฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ เนื่องจากในวันธรรมดาต้องออกไปทำงานตั้งแต่เช้าถึงเย็น ประกอบกับสภาพ อากาศที่ร้อนมากในเวลากลางวันทำให้ผู้คนนิยมการพักผ่อนภายในบริเวณบ้าน มากกว่า จากการสอบถามเจ้าหน้าที่ที่ประจำอยู่ที่สโมสรของหมู่บ้านพบว่า สมาชิก ในหมู่บ้านทุกหลังจะต้องเสียค่าบำรุงสาธารณูปโภคเป็นรายเดือน โดยจะคิดราคา